

ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮНИЙ ХӨГЖЛИЙН ЕРӨНХИЙ ГАЗАР

ХАРИЛЦАН ЯРИАГААР СУРАЛЦАХ “ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛ БА ХҮНИЙ ЭРХ”

НИЙГМИЙН ЗАГВАР ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮМҮҮСИЙН ЭРХИЙН ТУХАЙ КОНВЕНЦ ХҮРТЭЭМЖ

Азийн хүний хөгжлийн төв НҮТББ
Улаанбаатар хот 2025 он

Өмнөх үг

Энэхүү сургалтын материалыг нэг багш, хоёр оюутны харилцан ярианд тулгуурлан боловсрууллаа. Харилцан яриаг уншаад гол санааг нь ойлгох боломжтой байлгах үүднээс үг хэллэг, зурган тайлбарыг оруулсан. Тиймээс бие даан мэдээлэл авахаас гадна багийн сургалтад ашиглах боломжтой. Түүнчлэн энэ чиглэлээр сургалт явуулах багш нарт ашиглахад хялбар байх үүднээс оршил яриа, асуулт хариултын жишээг оруулав.

Нийт зургаан модулиас бүрдэнэ. Эдгээр зургаан модулийн хичээлийг заавал дэс дарааллаар нь суралцах шаардлагагүй. Шаардлагатай модулийг тусад нь авч, үр дүнтэй сургалт зохион байгуулах боломжтой. Мөн модуль доторх хичээлүүдийг тухайн хичээлийн зорилгодоо нийцүүлэн чөлөөтэй сонгон ашиглаж болно.

Сургалтын материалыг үнэ төлбөргүй онлайн хэлбэрээр түгээнэ. Нэмэлт материалуудыг хавсралтаар оруулна. Мөн тухайн сэдвээр илүү гүнзгий судлах хүсэлтэй хүмүүст зориулж, эх сурвалж, холбогдох материалын холбоосуудыг оруулсан. Иймд сонирхсон сэдвээ бие даан гүнзгийрүүлэн судлах боломжтой.

Тус сургалтын материалаар дамжуулан «Хөгжлийн бэрхшээлийн нийгмийн загвар»-ын тухай суурь ойлголт авч, нийгмийн загварт тулгуурласан «Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (CRPD)»-ийн талаар илүү ойлголттой болно гэдэгт найдаж байна. Хөгжлийн бэрхшээлийн бодлого, тогтолцооноос гадна дэд бүтэц болон мэдээллийн хүртээмжтэй холбоотой практик ойлголт, хэрэгжүүлэх аргуудыг багтаасан.

Бид цаашид бусад салбарын жишээнүүдийг (боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн халамжийн үйлчилгээ, нөхөн сэргээх зэрэг) өргөн хүрээтэй боловсруулан цувралаар гаргахыг зорьж ажиллах бодолтой байна.

Сургалтын материалыг ChatGPT зэрэг хиймэл оюун ухаан (ХОУ)-ыг ашиглан, харилцан яриа хэлбэрээр боловсруулсан. Зургуудыг мөн ХОУ-ны тусламжтайгаар боловсруулж орууллаа.

Хэнийг ч орхигдуулахгүйгээр хамтдаа суралцах боломжийг бүрдүүлэх зорилготой боловсруулсан энэхүү сургалтын материал таны ажлын амжилтыг бодит алхмаар ахиулахад хэрэг болно гэдэгт найдаж байна.

ТАЧИБАНА БАГШИЙН МЭНДЧИЛГЭЭ (СУРГАЛТЫН МАТЕРИАЛЫН ТАНИЛЦУУЛГА)

Сайн байна уу? Намайг Тачибана гэдэг.

Энэхүү сургалтын материалд надаас гадна Баяр, Заяа гэдэг хоёр оюутан, нийт гурван хүний харилцан яриаг оруулсан. Харилцан яриагаар дамжуулан та бүхэнд мэдлэг, мэдээллийг өгөхийг зорьсон. Тухайн сэдвийг миний зүгээс тайлбарлаж, хоёр оюутны асуултад хариулах хэлбэрээр үргэлжлүүлнэ. Та бүхэн харилцан яриаг уншсанаар гол агуулгыг аяндаа ойлгоно.

Суралцах дараалал их энгийн. Эхлээд “Хөгжлийн бэрхшээлийн нийгмийн загвар”-ыг хамтдаа тодорхойлно. Дараа нь Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (CRPD)-ын талаарх мэдлэг, мэдээлэлтэй болно. Улмаар дээрх мэдлэг, мэдээллийг практик хэрэглээтэй холбож, илүү бодитоор ойлгох болно.

Зөвхөн мэдлэгээр хязгаарлагдахгүй, бодит нөхцөл байдал дээр шаардлагатай арга барилыг хамтдаа бодож олцгооно. Баяр нь «энэ талаар анх удаа суралцаж буй хүн»-ий хувьд багшаас энгийн бөгөөд суурь ойлголтын талаар асууна. Харин Заяагийн хувьд бодит өнцгөөс харж, гол санааг нухацтай хөндөж, дүгнэлт хийхэд тусална. Харин би мэргэжлийн нэр томъёог энгийн үгээр задлан тайлбарлах, зургаар харуулах зэргээр илүү ойлгомжтой болгож өгнө.

Та бүхнийг тус сургалтын материалтай танилцаж, бид гуравтай хамт энгийн бөгөөд сонирхолтойгоор суралцана гэдэгт найдаж байна. Амжилт хүсье.

ГУРВАН ДҮРИЙН ТАНИЛЦУУЛГА

Тачибана багш

Ухаалаг, тайван, олон улсын үзэл баримтлалтай профессор бөгөөд түүнтэй эелдэг, гүн гүнзгий яриа өрнүүлэх боломжтой. Хөгжлийн бэрхшээлийн нийгмийн загвар, Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлгөөнөөр илүү мэргэшсэн. Сүүлийн үед нийгмийн хамгааллын тогтолцоог бэхжүүлэх замаар хөгжиж буй орнуудын ядуурлыг бууруулах талаар санал дэвшүүлж байгаа.

Баяр (оюутан)

Шулуун шударга, хичээнгүй, бага зэрэг гэнэн ч гэсэн бусдыгаа төлөөлөн манлайлдаг. Хөгжлийн бэрхшээл, халамжийн талаар гүнзгий ойлголтгүй ч тавьж буй асуултауд нь харьцангуй тодорхой. Олон улсын харилцааг сонирхдог.

Заяа (оюутан)

Тайван, шулуухан, шүүмжлэгчийн байр сууринаас ханддаг. Хөгжлийн бэрхшээлтэй эгчтэй ч энэ талаар нэг их хэлээд байдаггүй. Хандлага ойлголт, ялгаварлан гадуурхалтай холбоотой сэдэвт эмзэг ханддаг бөгөөд үе үе дууны өнгө аяс нь өөрчлөгддөг. Оюутан болсноосоо хойш халамж, хөгжлийн бэрхшээлийн салбарыг сонирхох болсон.

ЗУРГААН МОДУЛИЙН БҮТЭЦ

Модуль	Гарчиг	Сургалтын хэлбэр	Үндсэн агуулга
1	Хөгжлийн бэрхшээлийн тухай хандлага, ойлголт	Лекц (60 минут)	Нийгмийн загвар ба Анагаах ухааны загварын харьцуулалт, үндсэн нэр томъёог цэгцлэх. Тодорхой нөхцөл байдалд саад бэрхшээлийг тодорхойлох арга, Түгээмэл загвар (Universal Design - UD)-ын үндэс.
2	Хөгжлийн бэрхшээл ба Хүний эрхэд суурилсан хандлага	Лекц (60 минут)	Хэвийн байдал (Normalisation) ба Нийгмийн хариуцлагын байр суурь. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (CRPD)-ийн үзэл баримтлал (Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох, Зохистой тохируулга г.м) -ын талаархх ойлголт, хэрэгжүүлэх арга зам.
3	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүстэй харилцах онцлог	Багийн ажил (120 минут)	Бие эрхтэн, Сонсгол, Хараа, Оюуны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүстэй харилцах нөхцөл байдлын онцлог. Ярилцах, Мэдээллээр хангах, зам заах үйлдлүүдийг дүрд орж тоглох дасгалаар гүйцэтгэх.
4	Олон улсын болон холбогдох хууль тогтоомжийн гол агуулга	Лекц (60 минут)	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц болон Монгол Улсын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн гол үзэл баримтлал. Боловсрол, Хөдөлмөр эрхлэлт, Нийгмийн хамгаалал дахь эрхийг хангах хүрээ.
5	Дэд бүтэц ба мэдээллийн хүртээмжийн стандарт, дэвшилтэт технологи	Багийн ажил (120 минут)	Саадыг бий болгохгүй байх стандарт, эрх зүйн тогтолцооны (жишээ нь: Барилга, Вэбсайтын стандартууд) үүрэг. Орчинд нь саадыг илрүүлэх, арилгах арга хэмжээг хэрхэн авах дасгал ажил болон бодит жишээтэй холбоотой асуулт хариулт.
6	Дохионы хэлний онцлог	Семинар (90 минут)	Монгол дохионы хэлний суурь (Мэндчилгээ, Харилцан яриа) дадлага. Дохионы хэлний түүх, олон талт байдал, мэдээллээр хангах уялдаа холбоо

МОДУЛЬ-1

Хөгжлийн бэрхшээлийн тухай

Хичээл 1: Хөгжлийн бэрхшээлийн тухай ойлголт

Тачибана багш:

Өнөөдрөөс эхлэх энэ сургалтаар бид “хөгжлийн бэрхшээл” гэсэн сэдвийг арай гүнзгий авч үзэх болно. Бэлэн үү?

Баяр:

Тийм ээ! Гэхдээ... “гүнзгийрүүлэн үзэх” гэдэг нь аймаар хэцүү юм шиг санагдаад байна.

Заяа:

Багш аа, эхнээсээ л хэцүү юм шиг санагдаж байна шүү...

Тачибана багш: Тийм санагдаж магадгүй. Гэхдээ санаа зоволтгүй. Өнөөдөр бид “мэргэжлийн хэцүү нэр томъёо” биш, харин хамтдаа энгийн байдлаар бодож үзье.

Хичээл 2: “Хөгжлийн бэрхшээлийн тодорхойлолт”

Тачибана багш:

Юуны өмнө та бүхэнд ийм асуулт тавья....“Хөгжлийн бэрхшээл” гэж юу вэ?

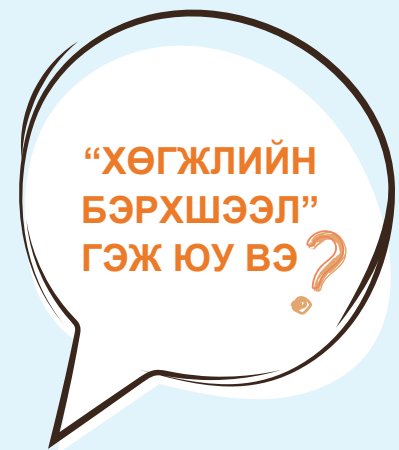
Баяр:

Ммм... бие махбодын бэрхшээлтэй байх, эсвэл өвчтэй байхыг хэлэх байх аа?

Заяа: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ч гэсэн бүгд л адилхан хүн. Тэгш эрхтэй гэж боддог. Гэхдээ бодит байдал дээр олон асуудал тулгардаг шүү дээ (өөрийн ойрын хүний тухай бодож ярьж байгаа мэт).

Тачибана багш:

Зүйтэй. Маш сайн байна. Тэгвэл, энэ зургийг хараарай.

Хичээл 3: Бэрхшээл хаана байна вэ?

Тачибана багш:

Энд гурван төрлийн нөхцөл байдлыг харуулсан зураг байна.

1

Тэргэнцэр ашигладаг хүн шатны өмнө зогсоод ресторанд орж чадахгүй байна.

2

Харааны бэрхшээлтэй хүн ганцаараа зам хөндлөн гарахыг оролдож байна.

3

Сонсголын бэрхшээлтэй хүн оролцож буй семинарынхаа мэдээллийг авч чадахгүй байна

Тачибана багш:

За одоо асуултаа асууя.

Баяр: Хаана... гэж үү? Аан... шат гэх мэт?

Заяа: Харааны бэрхшээлтэй хүнд хувийн туслагч байвал гарцаар гарах боломжтой биш үү? Ганцаараа бол хэцүү байх аа...

Баяр: 3-рт... мэдээлэл авч чадахгүй байна? Дохионы хэл, эсвэл өөр ямар нэг зүйл хэрэгтэй ш дээ. Тийм ээ.

Заяа: Хадмал тайлбар, эсвэл бичгийн мэдээлэл байх хэрэгтэй юм биш үү.

Тачибана багш:

Сайн байна. Та нарын одоо харж байгаагаар бол хөгжлийн бэрхшээл бол тухайн “хүн” биш, харин түүний “эргэн тойрон дахь орчин нөхцөл” юм гэсэн үг. Энэ бол “нийгмийн загвар”-ын үзэл баримтлалын эхлэл.

Баяр ба Заяа: Нийгмийн загвар...?

Тачибана багш: Тийм. Хөгжлийн бэрхшээл нь ерөнхийдөө “Анагаах ухааны загвар” ба “Нийгмийн загвар” гэсэн 2 том үзэл баримтлалд хуваагддаг.

Хичээл 4: “Анагаах ухааны загвар” ба “Нийгмийн загвар”

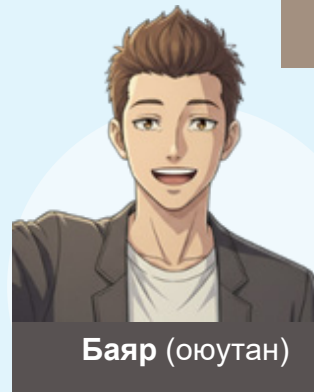
Сэдэв	Анагаах ухааны загвар (Medical Model)	Нийгмийн загвар (Social Model)
Үндсэн үзэл баримтлал	Хөгжлийн бэрхшээл нь “хувь хүний бие махбод, оюун санааны дутмаг байдал”-аас үүдэлтэй	Хөгжлийн бэрхшээл нь “нийгэм, орчинд оршин буй саад тотгор”-оос үүсдэг
Асуудлын гол хэсэг	Хувь хүн (үйл ажиллагааны бэрхшээл, өвчин)	Нийгэм (дэд бүтэц, мэдээлэл, тогтолцоо, хандлага, ойлголтын саад бэрхшээл)
Шийдвэрлэх арга	Эмчилгээ, нөхөн сэргээх, сургалт, тусгай тохируулгаар “хувь хүнийг сайжруулах”	Нийгмийн зүгээс гарч буй саад бэрхшээлийг арилгах, тохируулга хийх, тогтолцоог бий болгох, түгээмэл загвар (Universal Design)-ыг нэвтрүүлэх
Үндсэн ухагдахуун	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн нь тусгай хэрэгцээтэй бөгөөд дэмжлэг, халамж шаардлагатай	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ч гэсэн бусадтай адил нийгмийн нэг хэсэг бөгөөд нийгэмд тэгш оролцох эрхтэй
Арга хэмжээ	Тусгай сургууль, байгууламж, зам талбайг байгуулж, тусгайлан хандах	Орчныг сайжруулах, тогтолцоог өөрчлөх замаар хүн бүр оролцох боломжтой механизмыг бий болгох
Тодорхой жишээ	Тэргэнцэртэй хүн = “өөрөө явж чадахгүй байгаа” нь асуудал → Хувийн туслах эсвэл тусгай замтай болох	Тэргэнцэртэй хүн = “Тэргэнцэртэй хүн явах боломжгүй шат байгаа” нь асуудал → Налуу зам эсвэл цахилгаан шаттай болох
Нийгэмд үзүүлэх нөлөө	Тусгаарлах, сөрөг хандлагад хүргэх магадлалтай (тусгай дэмжлэг, халамжийг онцлох)	Тэгш, хүртээмжтэй байдал (Inclusion), хамтын нийгмийг дэмжих, ялгаварлан гадуурхалтыг засах, хууль эрх зүйн шинэчлэл

Тачибана багш: Анагаах ухааны загвар нь “хөгжлийн бэрхшээл = хувь хүний асуудал” гэж үздэг. Жишээлбэл, тэргэнцэр дээр байгаа хүнийг хараад “алхаж чадахгүй учраас хүндрэлтэй байна” гэж бодох. Өөрөөр хэлбэл, асуудал нь “тухайн хүнд өөрт нь байгаа” гэсэн үзэл юм.

Баяр: Тэгэхээр, “эмчилгээ хэрэгтэй” эсвэл “тусгай дэмжлэг шаардлагатай” гэсэн үзэл баримтлал гэсэн үг үү?”

Заяа: Гэхдээ “Нийгмийн загвар” бол өөр, тийм үү? Хөгжлийн бэрхшээлийг үүсгэж байгаа нь “нийгэм өөрөө...”

Тачибана багш: Яг зөв! Нийгмийн загвар нь “хөгжлийн бэрхшээл нь нийгэмдээ байна” гэж үздэг. Жишээлбэл, барилгад налуу замтай байвал тэргэнцэртэй хүн чөлөөтэй хөдөлж чадна. Дохионы хэлний орчуулга эсвэл хадмал орчуулга байвал сонсголын бэрхшээлтэй хүн мэдээлэл авах боломжтой. Өөрөөр хэлбэл, асуудал нь “хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн өөрөө” биш, харин “нийгмийн саад бэрхшээл” нь асуудал юм.”

Ашигласан материал

- UPIAS (1976). Fundamental Principles of Disability. Union of the Physically Impaired Against Segregation.
- Oliver, M. (1990). The Politics of Disablement. Macmillan Education UK.
- Oliver, M. (1996). Understanding Disability: From Theory to Practice. Macmillan. United Nations (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

World Health Organization (2001). International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF).

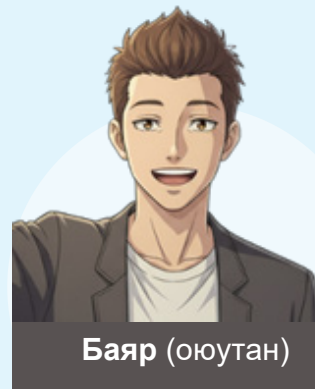
Ishikawa, Jun & Nagase, Osamu (1999). Хөгжлийн бэрхшээлийн судлалд урих нь: Нийгэм, соёл, бэрхшээл. Акайши Шёотэн

Хичээл 5: “Нийгмийн саад бэрхшээл гэж юу вэ?”

Тачибана багш: Сая “Нийгмийн загвар” гэдэг ойлголт гарч ирсэн шүү дээ. Энэ нийгмийн загварын гол цөм нь нийгмийн саад бэрхшээл юм. Нийгмийн саад бэрхшээл нь үндсэн 4 төрөлд хуваагддаг. Энэ нь хандлага, ойлголт, тогтолцоо, дэд бүтэц, мэдээллийн саад бэрхшээл юм.

Баяр: 4 төрөл байдаг юм уу... Зөвхөн шат гэх мэт зүйл биш байх нь ээ.

Тачибана багш: Тийм ээ. Тэгвэл та бүхэн энэ 4 төрлийн саад бэрхшээлтэй холбоотой жишээг бодож ол доо

Хичээл 6: Дөрвөн төрлийн саад бэрхшээлийн тодорхой жишээ

Баяр: Дэд бүтцийн саад бэрхшээл нь шат, хонхор гүдгэр, бие засах газар гэх мэт байх.

Заяа: Мэдээллийн саад бэрхшээл гэвэл, телевизийн нэвтрүүлэгт хадмал орчуулга байхгүй, эсвэл дохионы хэлний орчуулгагүй семинар гэх мэт. Зөвхөн утсаар холбогдох харилцаа нь сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүст томоохон хана үүсгэнэ.

Баяр: Тогтолцооны саад бэрхшээл нь... сургуульд явж чадахгүй байх, эсвэл ажиллах боломжтой газар хязгаарлагдмал байх гэх мэт үү?

Заяа: Тогтолцоо бүрдээгүй бол хэчнээн хичээгээд юу ч хийж чадахгүй хүн олон байгаа.

Тачибана багш: Тийм шүү... Энэ бол “тогтолцооны саад бэрхшээл”. Хувь хүний хүчин чармайлтаар давж гарах боломжгүй саад бэрхшээл байдаг гэсэн үг.

Баяр: Хандлага, ойлголттой холбоотой саад бэрхшээл гэвэл... “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс өрөвдөлтэй”, эсвэл “Тэдэнтэй хамт ажиллах хэцүү” гэсэн буруу ойлголт, хэвшмэл хандлага.

Заяа: Тийм. Тэр “нүдэнд үл үзэгдэх саад, бэрхшээл” л хамгийн хэцүү юм байна.

Хичээл 7: Саад бэрхшээлийг хэрхэн арилгах, багасгах вэ?

Тачибана багш (асуух маягаар): Тэгвэл, эдгээр саад бэрхшээлийг арилгах, эсвэл багасгахын тулд бид яах ёстой вэ?

Баяр (урам зоригтой): Налуу зам, лифт, бүх хүнд зориулсан зориулсан бие засах газар... мөн биз дээ?

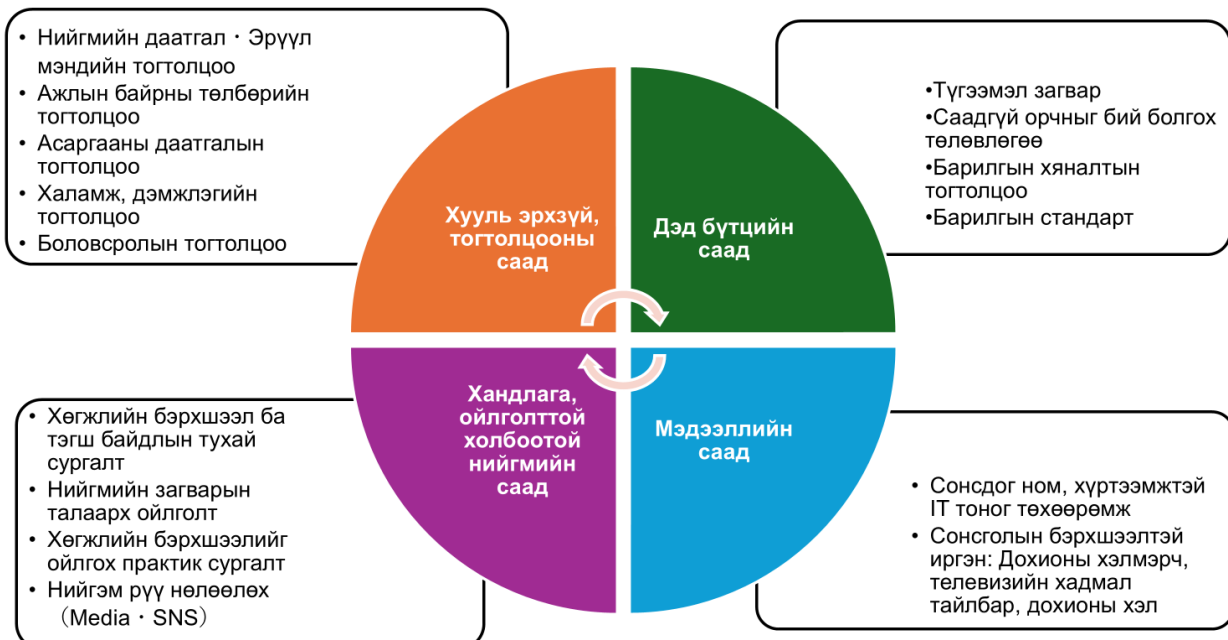
Заяа (хуруугаа тоолох маягаар): Мэдээллийн хувьд бол дохионы хэлний орчуулга, хадмал орчуулга, мэдээллийн технологийн хэрэгслийг ашиглах. Сүүлийн үед ухаалаг утасны аппликейшнууд ч хэрэглэхэд эвтэйхэн болж байна.

Баяр (бодож байгаад): Тогтолцоог бол... хууль, дүрмийг сайжруулах...

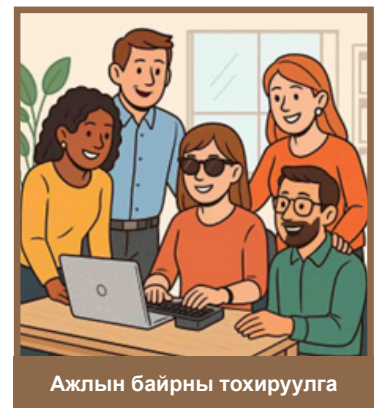
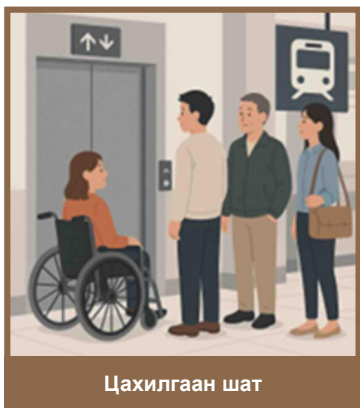
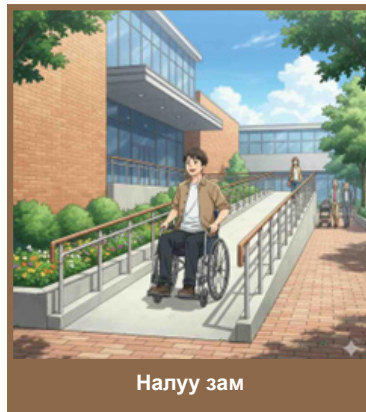
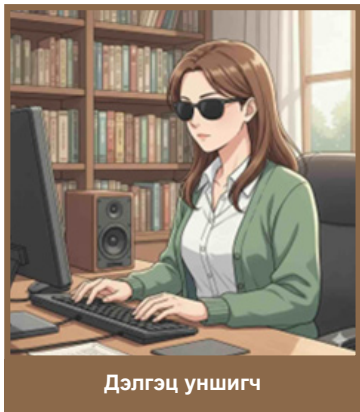
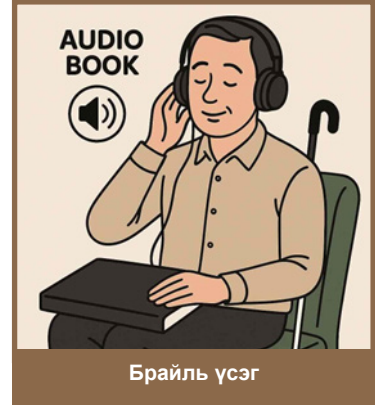
Заяа (нууцхан): Хандлага ойлголтын хувьд бол... мэдээж боловсрол, ойлголт. Ялгаварлан гадуурхах, туйлшралыг арилгахад цаг хугацаа шаардагддаг ч энэ нь маш чухал хүчин зүйл юм.

Тачибана багш (толгой дохин дүгнэх): Яг зөв. Нийгмийн саад бэрхшээл нь хүмүүсийн хандлага, ойлголт, тогтолцоо, барилга байгууламж, орон зай, мэдээлэлд нуугдаж байдаг. Тэдгээрийг арилгах арга хэмжээг олон янзаар хэрэгжүүлж эхэлсэн байгаа.

4 саад бэрхшээл ба тэдгээрийг арилгах арга хэмжээ

СААД БЭРХШЭЭЛИЙГ АРИЛГАХ АРГА ХЭМЖЭЭ

Хичээл 8: “Түгээмэл загвар”

Баяр (гайхсан царайтай): Багш аа... Ингэж бодохоор, саад бэрхшээлийг арилгах нь зөвхөн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулагдаагүй юм байна. Ахмад настнууд, гадаадын иргэд, бага насны хүүхдүүд... үгүй ээ, энэ чинь хүн бүрд хэрэгтэй зүйл юм биш үү.

Заяа: Яг тийм шүү! Тохь тухтай, хүн бүхэн амьдрахад таатай нийгэм болно гэсэн үг байна!

Тачибана багш: Тийм ээ, ингэж ойлгох нь л чухал. “Хүн бүрд амьдрахад таатай нийгмийг бүтээнэ” — энэ бол “Түгээмэл загвар (Universal Design)” юм.

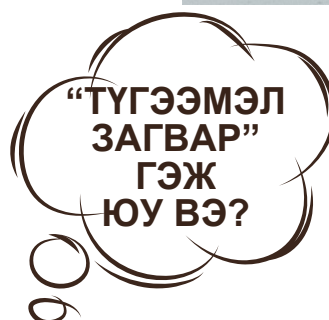
Хичээл 9: “Түгээмэл загвар ба саадгүй байдал”

Тачибана багш: За, бид энэ хүртэл “Нийгмийн саад бэрхшээл”-ийн талаар ярилцлаа. Одоо дараагийн сэдэв бол “Түгээмэл загвар” (Universal Design). Та нар энэ талаар сонсож байсан уу?

Баяр: Энэ үгийг сонсож байсан ч... үнэнийг хэлэхэд, сайн мэдэхгүй.

Заяа: Ямар нэгэн байдлаар саадын арилгах (саадгүй орчин)-тэй төстэй ч, арай өөр ойлголт... биз дээ?

Тачибана багш: Зөв хэллээ! Үнэндээ “Саадыг арилгах” болон “Түгээмэл загвар” нь хоорондоо их андуурагддаг ч, үзэл баримтлал нь бага зэрэг ялгаатай байдаг юм.

Хичээл 10: "Саадгүй байдал (Barrier-Free)" ба "Түгээмэл загвар (Universal Design)"

Тачибана багш (зураг руу зааж): Саадгүй орчин (Barrier-Free) нь нэгэнт бий болсон “саад бэрхшээл”-ийг арилгах үзэл баримтлал юм. Харин Түгээмэл загвар (Universal Design) нь анхнаасаа л хүн бүрд таатай байхаар бодож бүтээх гэсэн үзэл баримтлал юм.

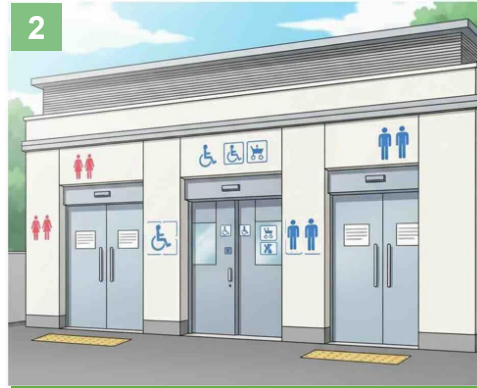
Баяр: Ойлголоо... Тэгэхээр, саад бэрхшээл үүссэний дараа арга хэмжээ авах нь “Саадгүй байдал”, харин анхнаасаа үүсгэхгүй байхаар хийх нь “Түгээмэл загвар” гэсэн үг байх нь! Тийм болохоор “Универсал” гэдэг нь “Түгээмэл” гэсэн утгатай юм байна.

Тачибана багш: Яг зөв!

Хичээл 11: Энэ зурагт аль нь “Түгээмэл загвар” вэ? (Зураг 1-3)

1
Автобус, явган хүний зам, дуут гэрлэн дохио, тактел зам (хөтөч зам)

2
Нийтийн бие засах газар (Улаан/цэнхэр тэмдэглэгээ, пиктограмм)

3
Вокзалын доторх ойлгомжтой мэдээллийн самбар, олон хэл дээрх тэмдэглэгээ

Тачибана багш: Тэгвэл, одоо энэ зургуудыг анхааралтай хар даа. Эдгээр зурагт “Түгээмэл загвар”-ын шийдэл олон бий. Аль нь вэ гэдгийг бодож олцгооё.

Баяр: Заа... явган хүний зам шат доголгүй, тэгш байна! Бас, гэрлэн дохионы дуу сонсогдож байна!

Заяа: Бие засах газрын улаан, цэнхэр тэмдэглэгээ, пиктограмм... Хэл мэдэхгүй байсан ч ойлгож болохоор хийгдсэн байна шүү.

Баяр: Мэдээллийн самбар том, олон хэлтэй байна... Гадаадын иргэдэд ч ойлгомжтойгоор хийгдсэн байна!

Тачибана багш: Сайн байна! Та нар аль хэдийн ойлгосон байна. Түгээмэл загвар бол “Тусгайлсан анхаарал халамж” биш, харин “анхнаасаа хүн бүр ашиглаж болохоор хийсэн ухаалаг шийдэл” юм.

МОДУЛЬ-2

Хөгжлийн бэрхшээл ба хүний эрхэд суурилсан хандлага

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (CRPD)

Хичээл 12: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц

Тачибана багш: За, бид энэ хүртэл нийгмийн саад бэрхшээл болон тогтолцооны талаар үзлээ. Үнэндээ эдгээрийг олон улсын хэмжээнд өөрчилье гэсэн хөдөлгөөн өрнөдөг л дөө. Та бүхэн "CRPD" гэж сонссон уу?

Баяр (толгойгоо хазайлгаад): “CRPD” гэж үү? Энэ... ямар нэгэн шинэ хиймэл оюун ухааны хэрэгсэл үү?

Заяа: Үгүй ээ (инээгээд). Гэхдээ би ч бас бараг л сонссон төдий юм байна.

Тачибана багш: Баяр аа, хиймэл оюун ухааны хэрэгсэл биш шүү! “CRPD” гэдэг нь "Convention on the Rights of Persons with Disabilities" буюу монгол хэлээр “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц” гэсэн үг юм.

Хичээл 13:

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцын үндсэн зарчмууд

Тачибана багш: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (CRPD) нь уламжлалт нийгмийн халамжийн загвар бус, хүний эрхийн болон нийгмийн загвар дээр суурилдаг. Хэд хэдэн гол нэр томъёог доор харуулъя.

• **Зохистой тохируулга хийх (2, 5-р зүйл)**

Хувь хүний хэрэгцээнд нийцсэн тохируулга, дэмжлэг (жишээлбэл, шалгалтын хугацааг сунгах, ажлын цагийг уян хатан болгох гэх мэт)-ийг олгохгүй байх нь ялгаварлан гадуурхалт гэж тооцогдоно.

• **Ялгаварлан гадуурхлыг хориглох (5-р зүйл)**

Хөгжлийн бэрхшээлээс үүдэлтэй бүх хэлбэрийн ялгаварлан гадуурхлыг хориглож, тэгш байдлыг бодитоор хангах арга хэмжээ авахыг үүрэг болгодог.

• **Хүртээмжтэй байдал (Accessibility) (9-р зүйл)**

Барилга байгууламж, мэдээлэл, харилцаа холбоо, тээвэр, үйлчилгээ гэх мэт салбарт дэд бүтэц, тогтолцоо болон мэдээллийн саад тотгорыг арилгахыг шаарддаг.

• **Хувь хүний эрх чөлөө ба аюулгүй байдал, хууль ёсны чадамжийг хүлээн зөвшөөрөх (12, 14-р зүйл)**

Хөгжлийн бэрхшээлтэй гэх шалтгаанаар шийдвэр гаргах чадамжийг үгүйсгэхгүй байх, хууль ёсны субъект болохыг баталгаажуулах, шийдвэр гаргахад дэмжлэг үзүүлэх талаар тодорхой тусгасан.

• **Бие даан амьдрах ба нийгмийн харилцаанд оролцох (19-р зүйл)**

Зөвхөн асрамжийн газар эсвэл эцэг эхийнхээ хажууд амьдрахаар хязгаарлагдахгүй, тухайн хүн өөрийн сонгосон газартаа нийгэмд оролцох боломжийг нь бүрдүүлэх, амьдрах орчны дэмжлэг, орон нутгийн нөөцийг бэхжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой.

• **Тэгш хамруулах боловсрол (Inclusive Education) (24-р зүйл)**

Хөгжлийн бэрхшээлтэй болон хөгжлийн бэрхшээлгүй хүүхдүүд хамтдаа суралцах боловсролын тогтолцоог хэрэгжүүлэхийг шаардаж, тусгай хэрэгцээт боловсролын хэлбэрийг дахин шинэчлэхийг уриалдаг.

• **Чадавхжуулах болон Нөхөн Сэргээх (Habilitation and Rehabilitation) (26-р зүйл)**

Бие бялдар, сэтгэл санаа, мэргэжлийн хувьд нөхөн сэргээгдэх, ур чадвар эзэмших сургалт, дэмжлэгийг бага наснаас нь эхлэн орон нутагт нь хүртээмжтэй авах тогтолцоог бүрдүүлэхийг шаарддаг.

• **Хөдөлмөр эрхлэлт ба ажил хөдөлмөр (27-р зүйл)**

Хөгжлийн бэрхшээлээс үүдэн ажилд авахаас татгалзахгүй байх, тэгш нөхцөлөөр мэргэжлээ сонгох, ажлын байран дахь зохистой тохируулга, мэргэжлийн сургалт болон ажлын байрыг дэмжих зэрэг шаардлагуудыг тавьдаг.

- **Амьжиргааны хангалттай түвшин ба нийгмийн хамгаалал (28-р зүйл)**

Ядуурал, орон сууц, тэтгэвэр, амьжиргааны дэмжлэгийн үйлчилгээ зэрэг нийгмийн хамгааллын тогтолцооны цогц үйлчилгээнд хамрагдах боломжийг баталгаажуулдаг.

- **Олон улсын хамтын ажиллагаа (32-р зүйл)**

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг хэрэгжүүлэх зорилгоор олон улсын хөгжлийн хамтын ажиллагаа, техникийн туслалцаа, хүний нөөцийн солилцоо зэрэг дэлхийн хэмжээний түншлэлийг дэмждэг.

66

Заяа:- Энэ бүгд маш тодорхой агуулгатай юм байна.

Баяр: "Зохистой тохируулга" гэдэг нь НҮБ-ын гэрээнд хүртэл тодорхой заагдсан байдаг юм байна шүү.

Гол түлхүүр үг: "Зохистой тохируулга" (Хүртээмжтэй байдлыг хангах зохицуулалт)-ын нэмэлт тайлбар

"Зохистой тохируулга" гэдэг нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хувь хүн тус бүрийн хэрэгцээнд нийцүүлэн шаардлагатай өөрчлөлт, тохируулга хийхийг хэлэх бөгөөд зохистой тохируулгыг хийж өгөхгүй байх нь өөрөө "ялгаварлан гадуурхалт" болно.

Жишээлбэл, бүх хүнд нэгэн ижил дүрмийг хэрэглэх нь тэгш эрх гэж ойлгогдох нь бий.

Гэвч хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд энэхүү "нэг ижил дүрэм" нь таагүй нөлөө үзүүлэх тохиолдол байдаг.

Тиймээс л тухайн хүнд тохирсон зохистой тохируулга (зохицуулалт) шаардлагатай болдог.

Зохистой тохируулгын жишээ

1. Шалгалтын цагийг сунгах

Сурах бэрхшээлтэй оюутны хувьд стандарт шалгалтын хугацаанд хариулахад хүндрэлтэй бол цагийг сунгах замаар тэгш үнэлгээ өгөх боломжийг хангана.

2. Ажлын цагийн уян хатан байдал

Сэтгэцийн хөгжлийн бэрхшээл эсвэл архаг өвчтэй ажилтны хувьд өглөөний ачаалалтай цагаар хүндрэлийг нь арилгах үүднээс ажлын эхлэх цагийг хойшлуулах гэх мэт.

3. Барилга, байгууламжид нэвтрэх боломжийг бүрдүүлэх

Тэргэнцэртэй хэрэглэгч аливаа арга хэмжээнд оролцох боломжтой байхын тулд уулзалтын танхимыг шаттай өрөөнөөс лифттэй өрөөнд шилжүүлэх, эсвэл налуу зам хийх.

"Зохистой тохируулга" нь онцгой хандлага бус, харин хүн бүр "шударгаар оролцох боломж, нөхцөл"-ийг бүрдүүлэх арга хэмжээ юм.

Зөвлөмж: Өөр ямар "Зохистой тохируулга" байж болохыг бодож үзээрэй.

Анхааруулга: Хэт их буюу үндэслэлгүй дарамт болохгүй бол "Зохистой тохируулга" хийхийг шаарддаг. Хэт их эсвэл үндэслэлгүй эсэхийг объектив байдлаар үнэлдэг.

Линк: : [Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц \(Бүтэн эх • англи хэл\)](#)

Хичээл 14: Соёрхон батлах ба конвенцын шинэчлэл

Тачибана багш: Конвенцыг соёрхон баталсан улс орнууд конвенцын үзэл баримтлалд нийцүүлэн дотоодын хуульдаа нэмэлт өөрчлөлт хийх юмуу шинээр хууль боловсруулж баталдаг.

- **Япон:** 2014 онд соёрхон баталсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ялгаварлан гадуурхахыг таслан зогсоох тухай хууль (2016 онд хэрэгжиж эхэлсэн), Зохистой тохируулгыг үүрэг болгосон.
- **Их Британи:** 2010 оны Тэгш байдлын тухай хууль (Конвенцыг урьдчилан харсан хэлбэрээр) -ээр ялгаварлан гадуурхахыг хориглох зохицуулалтыг нэгтгэсэн.
- **Индонез:** 2011 онд соёрхон баталсан. 2016 онд Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тухай хууль баталсан.
- **Монгол:** 2009 онд соёрхон баталсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль (2016 он) зэрэгт тусгалаа олсон.
- **Хятад:** 2008 онд соёрхон баталсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан (2008 он), CRPD-д нийцсэн хэсэгчилсэн зохицуулалтууд хийгдэж байна.
- **Орос:** 2012 онд соёрхон баталсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн хамгааллын тухай хуульд (хуучин хууль) нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, хүртээмжтэй байдлыг сайжруулах чиглэлээр голчлон ажилласан.
- **Өмнөд Африк:** 2007 онд соёрхон баталсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай Цагаан ном (White Paper on the Rights of Persons with Disabilities) (2015 он)-оор дотоодын бодлогыг Конвенцтой уялдуулсан.

66

Баяр: Тийм байх нь... Соёрхон батлах нь улсын хууль тогтоомжид ч шууд нөлөөлдөг юм байна!

Заяа (Ухаарсан байдалтай): Конвенц гэдэг бол зүгээр нэг тунхаглал биш юм байна. Үнэндээ тогтолцоог өөрчлөх бодит хүч нөлөөтэй юм байна.

• Конвенц (Treaty) гэж юу вэ?

Улс орнуудын хооронд байгуулдаг албан ёсны тохиролцоо бөгөөд олон улсын эрх зүйн дагуу хууль зүйн хувьд албан ёсны хүчин төгөлдөр баримт бичиг юм. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц нь Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага (НҮБ)-аас боловсруулсан «Хүний эрхийн тухай олон улсын конвенц»-уудын нэг юм.

• Батлах (Adoption) гэж юу вэ?

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей зэрэг олон улсын байгууллагуудад Конвенцын төсөл (заалтууд)-ийн талаар тохиролцоонд хүрч, албан ёсоор тухайн баримт бичгийг «Батлах»-ыг хэлнэ.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай Конвенц нь 2006 оны 12-р сарын 13-нд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаар батлагдсан.

- **Хүчин төгөлдөр болох (Entry into force) гэж юу вэ?**

Конвенц нь батлагдсаны дараа шууд хүчин төгөлдөр болдоггүй. Хүчин төгөлдөр болохын тулд тодорхой тооны улсууд "соёрхон батлах" шаардлагатай.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц нь 20 улс соёрхон батлах нөхцөлтэй байсан бөгөөд 2008 оны 5-р сарын 3-нд албан ёсоор хүчин төгөлдөр болсон.

- **Соёрхон батлах (Ratification) гэж юу вэ?**

Улс орнуудын засгийн газар Конвенцын агуулгыг албан ёсоор хүлээн зөвшөөрч, өөрийн улсын дотоодын хууль зүйд өөрчлөлт оруулах, эсвэл шинээр боловсруулан батлахыг хэлнэ. Ихэнх тохиолдолд Улсын Их Хурлаар эцэслэн шийдвэрлэгддэг.

Хичээл 15: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц батлагдах хүртэлх түүхэн замнал

Тачибана багш: За, Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц нь батлагдах хүртлээ олон улсын урт удаан түүхэн замыг туулсан юм. Эхлэл нь 1981 он буюу “Олон Улсын Хөгжлийн Бэрхшээлтэй Иргэдийн Жил”.

Заяа: Тийм эртнээс үү? Тэр жил юу болсон юм бэ?

Тачибана багш: “Бүрэн оролцоо ба Тэгш байдал (Full Participation and Equality)” гэсэн уриатай байсан. Дэлхийн улс орнууд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн нийгмийн оролцоог нэмэгдүүлэх талаарх ойлголтыг илүү сайжруулахад түлхэц болсон.

Баяр: Тэр үеэс хойш Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцын эхлэл тавигдсан гэсэн үг үү?

Тачибана багш: Тийм ээ. Түүний дараа жил буюу 1982 онд “Дэлхийн хэмжээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хөтөлбөр” батлагдаж, 1983 оноос 10 жилийн хугацаатай “НҮБ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст чиглэсэн арван жилийн хөтөлбөр” эхэлсэн. Энэ хугацаанд улс орнуудад хууль тогтоомж болон үйлчилгээг сайжруулах арга хэмжээ эрчимтэй явагдсан.

Заяа: Өөрөөр хэлбэл, дэлхий даяар “халамжийг сайжруулах” үйл ажиллагаанд гол анхаарлаа хандуулж байсан байх нь ээ.

Тачибана багш: Яг тийм. Түүнээс хойш 1993 онд “Боломжийг тэгшитгэх тухай стандарт журам” батлагдсан. Үүнээс үүдэн “хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс ч мөн адил тэгш эрхтэй” гэсэн үзэл баримтлал олон улсын жишиг болсон.

Баяр: Тэгвэл энэ стандарт журам нь НҮБ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцын үндэс болсон хэрэг үү?

Тачибана багш: Яг тийм. Хууль зүйн хувьд заавал биелүүлэх үүрэггүй ч улс орнуудад “эрхийн тэгш байдал”-ыг эрхэмлэх чиглэлийг гаргаж өгсөн. Ингэснээр 1999 оны үед хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн байгууллагууд болон дэмжигч ТББ-уудын зүгээс «Конвенц боловсруулж баталъя!» гэсэн санал гарч эхэлсэн.

Заяа: Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд өөрсдөө хөдөлж эхэлсэн хэрэг үү? «Бидний оролцоогүйгээр бидний тухай юуг ч бүү шийд (Nothing about us without us)” гэсэн уриа биз дээ?

Тачибана багш: Сайн мэдэж байна шүү. 2001 онд Мексикийн Засгийн газар НҮБ-д Конвенц батлах тухай албан ёсны санал тавьж, 2002 онд төсөл боловсруулах тусгай хороо байгуулагдсан. Ингээд конвенц боловсруулах үйл ажиллагаанд олон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс оролцсон.

Баяр: Ингээд олон улсын конвенц боловсруулан батлах хөдөлгөөн өрнөж эхэлсэн хэрэг үү?

Тачибана багш: Тийм. 2006 онд НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаар “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц” батлагдсан. 2008 онд хүчин төгөлдөр болж, одоогоор 180 гаруй улс соёрхон баталсан байгаа.

Заяа: Гайхалтай... 40 шахам жилийн хичээл зүтгэлийн үр дүн байна.

Тачибана багш: Тийм шүү. “Буяны тусламжийн зорилтот бүлэг”-ээс “Хүний эрхийн субъект” рүү. Дэлхийн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлгөөн болон олон улсын хамтын ажиллагаа нь энэ түүхийг бүтээсэн юм.

ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮМҮҮСИЙН ЭРХИЙН ТУХАЙ КОНВЕНЦ (CRPD) БАТЛАГДАХ ХҮРТЭЛХ ОЛОН УЛСЫН ТҮҮХЭН ЗАМНАЛ

Он	Үйл явдал	Агуулга
1981 он	Олон улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн жил (International Year of Disabled Persons)	НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаас зарласан. “Бүрэн оролцоо ба тэгш байдал (Full Participation and Equality)” уриан дор хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн оролцоог дэмжсэн.
1982 он	“Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаарх дэлхийн үйл ажиллагааны хөтөлбөр (World Programme of Action Concerning Disabled Persons)” батлагдсан	Улс орнуудыг хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаарх бодлогыг боловсруулах, хэрэгжүүлэхийг уриалсан цогц арга хэмжээ болсон.
1983-1992 он	НҮБ-ын “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн арван жил (UN Decade of Disabled Persons)”	Дэлхий даяар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бодлогыг бэхжүүлэх 10 жил. Хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, үйлчилгээг өргөжүүлэх зэрэг арга хэмжээг дэмжсэн.
1993 он	“Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн боломжийг тэгшитгэх тухай стандарт журам (Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities)” батлагдсан	Эрхэд суурилсан хандлагын эхлэл. Хожим нь Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (CRPD) батлахад түлхэц болсон. Хууль зүйн хувьд албан ёсны биш ч, олон улсын “хэм хэмжээ” үүсэх эхний алхам болсон.
2001 он	Мексикийн Засгийн газар НҮБ-д «Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц» боловсруулах санал тавьсан	ТББ-уудтай хамтран идэвхтэйгээр дэмжсэн. Бусад улс орны засгийн газрууд болон иргэний нийгмийг татан оролцуулж эхэлсэн.
2002 он	НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаас Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (CRPD)-ийг боловсруулах зорилгоор “Тусгай комисс (Ad Hoc Committee)” байгуулагдсан.	Конвенцын төсөл боловсруулах ажил албан ёсоор эхэлсэн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн олон тооны байгууллагууд оролцсон (“Бидний талаар бидэнгүйгээр бүү шийд”).
2006 он	“Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (Convention on the Rights of Persons with Disabilities: CRPD)” батлагдсан (12-р сарын 13)	НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаар батлагдсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хүний эрх, нэр төр, нийгмийн оролцоог цогцоор нь баталгаажуулсан. Үүний зэрэгцээ Нэмэлт протокол (Optional Protocol) мөн батлагдсан.
2007 он	Конвенцод гарын үсэг зурах ажиллагаа эхэлсэн (3-р сарын 30)	Эхний өдөр 82 улс гарын үсэг зурсан. Энэ нь түүхэн дэх хамгийн олон тооны гарын үсэг зурж эхэлсэн тохиолдол болсон.
2008 он	Конвенц хүчин төгөлдөр болсон (5-р сарын 3)	20 улс соёрхон баталсны дараа олон улсын хууль тогтоомж болж албан ёсоор хүчин төгөлдөр болсон. Хяналтын байгууллага болох ХБИ-ийн эрхийн хороо (CRPD Committee) байгуулагдсан.

Нэмэлт тайлбар: “Nothing about us without us” – DPI болон Олон улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хөдөлгөөний уриа

“Nothing about us without us” (Бидэнгүйгээр бидний тухай юуг ч шийдэж болохгүй) гэдэг нь олон улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлгөөнийг илэрхийлэх уриа лоозонгуудын нэг юм. Энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүстэй холбоотой хууль тогтоомж, бодлогыг шийдвэрлэхдээ хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд өөрсдөө оролцож, үзэл бодлоо тусгах шаардлагатайг товч бөгөөд тодорхой илэрхийлдэг.

Энэхүү уриа лоозонг 1980-аад оны эхээр байгуулагдсан **DPI (Dis-abled Peoples’ International/Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн олон улсын байгууллага)** болон бусад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн байгууллагууд (DPO) тунхаглан дэвшүүлсэн. DPI нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд өөрсдийн дуу хоолойгоор олон улсын хамтын нийгэмд нөлөөлөх зорилготой бөгөөд **“бүрэн оролцоо (full participation)”**, **“тэгш боломж (equal opportunity)”** зэргийг хөдөлгөөнийхөө тулгуур багана болгосон.

American Disabled for Attendant Programs Today (ADAPT) activists protesting for accessible transportation in Philadelphia, Pa., 1989. (Photo by Tom Olin via National Museum of American History: Everybody: An Artifact History of Disability in America)

Эх сурвалж: [Legal Defence Fund](https://www.legaldefencefund.org/) website

Эх сурвалж: [International Disability Alliance](https://www.facebook.com/InternationalDisabilityAlliance/) Facebook

<https://www.naacpldf.org/disability-rights-and-racial-justice>

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=5813200898758447&set=a.592272817517974>

Хичээл 16: Үр дүн ба нөлөө

Тачибана багш: Тэгвэл Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (CRPD)-ийн үр дүнд бодитоор ямар байсан бэ? гэсэн асуултын хариу болгож, дараах зүйлсийг дурдаж болно.

Боловсрол: Тэгш хамруулах (Inclusive Education) боловсролыг түгээн дэлгэрүүлэх

- Конвенцыг соёрхон баталсны дараа олон улсууд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн сурч боловсрол эзэмших боломжийг баталгаажуулах хууль эрх зүйн тогтолцоог бүрдүүлж, энгийн сургуульд хамт суралцах тогтолцоог бэхжүүлсэн.
- Багш бэлтгэх сургалт, сургалтын материал түгээмэл загвар (Universal Design)-тай болж, сургуульд хамрагдалтын хувь нэмэгдэж, сургалтын чанар сайжирсан үр дүн гарсан.

Хөдөлмөр эрхлэлт: Тэгш хөдөлмөрлөх эрхийг хангах

- Их Британид 2010 оны Тэгш байдлын тухай хуулиар ялгаварлан гадуурхахыг хориглох, ажлын байрны тохируулга (reasonable accommodation) хийх үүргийг тодорхой зааж өгснөөр ажлын байрны орчин сайжирсан.
- Өмнөд Солонгост төрөөс хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн ажлын байрны квотыг тогтоож, ААНБ-уудад зориулсан удирдамжийг боловсруулсан нь хөдөлмөр эрхлэлтийг бодитоор дэмжихэд хүргэсэн.

Дэд бүтэц болон Мэдээллийн Хүртээмжийг (Accessibility) сайжруулах

- Японд нийтийн тээврийн хэрэгсэлд цахилгаан шат, налуу зам суурилуулах ажлыг эртнээс хийж эхэлсэн ч конвенцын нөлөөгөөр эдгээр ажлыг «хүний эрхийн баталгаа» гэж дахин тодорхойлж, хууль эрх зүйн тогтолцоо дахь хүртээмжийг заавал биелүүлэх, зохистой тохируулга хийж, үйлчилгээ үзүүлэх арга хэмжээтэй уялдуулан сайжруулсан.
- Телевизийн нэвтрүүлэгт хадмал орчуулга, дохионы хэлний орчуулгыг нэмэгдүүлэх, орон нутгийн засаг захиргаанаас гамшгийн мэдээллийг олон хэлээр болон олон хэлбэрээр (дуу + текст + пиктограмм гэх мэт) түгээх ажил өргөн хүрээтэй явагдсан.
- МХХТ-ийн (ICT) салбарт дуу хоолойгоор унших болон дэлгэц уншигч (screen reader) нэвтрүүлэх арга хэмжээг авах шаардлагыг тавьдаг улс орнуудын тоо нэмэгдэж, «мэдээлэлд авах эрх» баталгаажиг байна.

Нийгмийн хамгаалал, халамжийн тогтолцоог сайжруулах

- Монгол Улсад Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн дагуу хөгжлийн бэрхшээлийн тэтгэвэр болон хувийн туслах үйлчилгээг шинэчлэн сайжруулж байна.
- Филиппинд конвенцын заалтад үндэслэн «Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудал эрхэлсэн алба (PDAO)» -ыг орон нутгуудад байгуулж, халамжийн үйлчилгээг төвлөрлөөс сааруулах, хамт олонд түшиглэсэн тусламжийг хэрэгжүүлж байна.

- Улс орнууд хөгжлийн бэрхшээлийн тэтгэвэр, эрүүл мэндийн зардлын хөнгөлөлт, хувийн туслахын үйлчилгээний тогтолцоо, зорчих хөдөлгөөний дэмжлэг зэрэг тогтолцоог сайжруулж, «дэмжлэг» гэхээсээ илүү «эрх» гэж дахин тодорхойлж байна.

Нийгмийн оролцоо, иргэдийн ахуй амьдралыг дэмжих

- Олон нийтийн газар саадыг арилгах, сонгуулийн санал авах байрны хүртээмжийг сайжруулснаар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн улс төр, соёлын үйл ажиллагаанд оролцох боломж нэмэгдсэн.
- Конвенцын 29-р зүйл (Улс төрийн болон олон нийтийн арга хэмжээнд оролцох) -ийн дагуу олон улс сонгуулийн үеэр мэдээллээр хангах, санал өгөхөд нь дэмжлэг үзүүлэх тогтолцоог бүрдүүлсэн.

Заяа (баяртайгаар): Нийгэм бага багаар өөрчлөгдөж байгаа нь харагдаж байна!

Баяр: Үүнийг сонсохоор конвенц гэдэг чинь зүгээр нэг «цаас» биш юм байна гэж бодогдлоо.

Монгол Улсад гарсан үр дүн, нөлөөллийн талаарх нэмэлт тайлбар (Тодорхой жишээнүүд)

1. Эрх зүйн тогтолцоог боловсронгуй болгох, засаглалыг бэхжүүлэх

- 2016 онд «Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль» батлагдаж, хөгжлийн бэрхшээлийн салбарын тогтолцоог бэхжүүлэх ажил эхэлсэн.
- 2017 онд улсын хэмжээнд «Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үндэсний зөвлөл (National Commission for Persons with Disabilities)», яамдын дэргэдэх дэд зөвлөл, орон нутгийн засаг захиргааны түвшний салбар зөвлөл байгуулагдаж, яам, орон нутгийн засаг захиргаа, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн байгууллагуудын төлөөлөл оролцсон. Энэ нь гэрээнд заасан «Тусдаа биш, хамтдаа шийдвэр гаргах (Nothing About Us Without Us)» зарчим эрх зүйн тогтолцооны түвшинд бодит ажил болсныг харуулсан.
- 2018 онд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газар (General Agency for Development of Persons with Disabilities) байгуулагдаж, хөгжлийн бэрхшээлийн салбарын тусгайлсан бодлогыг хэрэгжүүлэх, тогтолцоо, үйлчилгээний хэрэгжилтэд хяналт тавих, орон нутгийн түвшинд дэмжлэг үзүүлэх тогтолцоог бий болгох зэрэг ажлууд хийгдэж байна.

2. Хөдөлмөр эрхлэлтийн салбар дахь нөлөөлөл

- Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зорилгоор Японы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Байгууллага (JICA) болон Монгол Улсын Засгийн газар хамтран «Ажлын байрны дадлагажуулагчийн ажилд зуучлах үйлчилгээ (Job Coach Employment Support Service)»-г нэвтрүүлж, ажлын байранд дасан зохицоход дэмжлэг үзүүлэх мэргэжлийн ажлын байрны дадлагажуулагчийг сургах, үйлчилгээг бодитоор үзүүлэх ажлыг эхлүүлсэн.

3. Боловсролын салбар дахь нөлөөлөл

- ЖАЙКА-тай хамтран хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн сурах орчныг сайжруулах, багш нарын сургалтыг цахимжуулах, Хувь хүний боловсролын төлөвлөгөө (IEP)-г хэрэгжүүлэх, цэцэрлэг, ердийн сургуулиудад тэгш хамруулан сургах боловсролын загварыг боловсруулж, түгээх ажлыг үргэлжлүүлж байна.

4. Хүртээмжтэй байдал (Дэд бүтэц болон мэдээлэл)

- Эрх зүйн хувьд барилга, тээвэр, олон нийтийн байгууламжийн талаарх түгээмэл загвар (universal design), хүртээмжтэй байдлын стандартуудыг нэвтрүүлэх шатанд явж байгаа бөгөөд Хүртээмжтэй байдлын тухай хуулийг батлах бэлтгэл ажил хийгдэж байна.
- Боловсрол, мэдээлэл, харилцаа холбооны салбарт дэлгэц уншигч, хадмал орчуулга, дохионы хэлний орчуулга, МХХТ-ийн хичээлийн хэрэглэгдэхүүн зэргийг бэлтгэх ажил аажмаар урагшилж байна.

5. Бодлого боловсруулалт ба Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн оролцоо

- 2019 онд Улаанбаатар хотод "Олон нийтэд түшиглэсэн хамран хөгжүүлэх (CBID: Community Based Inclusive Development) бага хурал" зохион байгуулагдаж, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, Засгийн газар, олон улсын байгууллагууд, иргэний нийгэм нэг дор цугларч, хөгжлийн бэрхшээлийн бодлогыг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, хянах талаар зөвлөлдсөн.

Хичээл 17: Конвенцыг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй асуудлууд

Тачибана багш: Мэдээж конвенц нь томоохон амжилтуудыг гаргасан ч хэрэгжүүлэх явцад олон бэрхшээл тулгарч байна. Ялангуяа хөгжиж буй орнуудад Конвенцыг хэрэгжүүлэхэд янз бүрийн хүндрэл учирч байгаа тухай мэдээлэл цөөнгүй байдаг.

Баяр: Хүндрэл гэдэг нь жишээлбэл?

Тачибана багш: Жишээлбэл, хууль тогтоомж хангалтгүй байх, нийгмийн загвар (social model) хараахан түгэн дэлгэрээгүй байх, мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн тухай мэдээлэл дутмаг байх зэрэг асуудлууд бий.

Заяа: Тэгвэл бодлого боловсруулах чинь тийм ч амаргүй байх нь ээ...

Тачибана багш: Яг тийм. Түүнчлэн, хүртээмж (barrier-free) нь хот суурин газар төвлөрч, сургууль, ажлын байранд зохистой тусламж үйлчилгээ үзүүлэгдэхгүй байх зэрэг боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн тэгш бус байдал нь томоохон асуудал болоод байна.

Баяр: Ойлгомжтой... Нийгмийн баталгаа, халамжийн тал дээр ч асуудал бий юу?

Тачибана багш: Тийм ээ. Хөгжлийн бэрхшээлийн тэтгэвэр, тусламж дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээний тогтолцоо байгаа ч хэрэгжилт нь хангалтгүй байх, эсвэл бүс нутгаас хамаарч хамрагдах боломжгүй байх тохиолдол олон. Түүгээр ч үл барам, олон оронд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн байгууллагын (DPO) дуу хоолой нь төрийн бодлогод тусгагдах боломжгүй байх зэрэг бүтцийн асуудлууд байна.

Заяа (бага зэрэг бодолхийлэн): Үнэхээр хуулиар зогсохгүй, тогтолцоо болон нийгмийн ухамсар ч өөрчлөгдөх шаардлагатай юм байна.

Тачибана багш (толгой дохин): Яг тийм. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц бол зөвхөн «эхлэлийн цэг» бөгөөд хэрэгжилтэд тасралтгүй хяналт шинжилгээ, харилцан хэлэлцүүлэг зайлшгүй шаардлагатай.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцын хэрэгжилтэд тулгарч буй асуудлууд (Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хорооны нэгдсэн зөвлөмж)

1. Эрх зүйн тогтолцооны хангалтгүй байдал

- Хөгжлийн бэрхшээл»-ийн тодорхойлолт нь анагаах ухааны загварт хэт тулгуурласан бөгөөд ICF болон нийгмийн загварт тулгуурлаагүй байна.
- Бусад хууль болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүстэй холбоотой хуулиуд хоорондоо уялдаагүй, ялгаварлан гадуурхахыг хориглох болон нийгмийн орчин, ажлын байрны тохируулга тодорхой тусгагдаагүй.
- Орон нутгийн засаг захиргааны түвшинд эрх зүйн тогтолцоог хэрэгжүүлэхдээ ялгаатай байдал ажиглагдаж байна.

2. Мэдээлэл дутмаг, статистикийн зөрүү (31-р зүйлтэй холбоотой)

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн нөхцөл байдлын талаарх найдвартай статистик, мөн задлан шинжлэх боломжтой мэдээлэл (нас, хүйс, хөгжлийн бэрхшээлийн хэлбэр гэх мэт) бүрдээгүй байна.
- Бодлого боловсруулахад баримт нотолгоо ашиглагдахгүй байгаа нь хяналт, шинжилгээ, төсвийн хуваарилалтыг тодорхой бус болгоход хүргэдэг.
- Олон оронд өрхийн судалгаа болон хүн амын тооллого дахь хөгжлийн бэрхшээлийн тухай асуултууд хязгаарлагдмал байна.

3. Хүртээмжийн хангалтгүй байдал (9-р зүйл)

- Дэд бүтцийн орчин (зам, олон нийтийн байгууламж, сургууль гэх мэт) саадгүй байдлын хувьд хязгаарлагдмал.
- Мэдээллийн харилцаа холбоо (МХХ), хэл (брайль, дохионы хэл, дуугаар унших функц гэх мэт) хангалттай хүртээмжгүй.
- Хүртээмжтэй байдлыг “Хотын төвд голлон анхаарах”, “хараа, сонсголоос бусад хэрэгцээнд үл анхаарах” зэрэг нь мөн асуудал юм.

4. Боловсрол ба хөдөлмөр эрхлэлтээс орхигдох асуудал

- Тэгш хамруулах боловсролын үзэл баримтлал нэвтэрч байгаа ч багш бэлтгэх сургалт, сургалтын хэрэглэгдэхүүн, барилга байгууламжийн шинэчлэл эрчимтэй явагдахгүй байна.
- Ердийн сургуулиуд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг хүлээн авах хууль эрх зүйн үүрэг хүлээгээгүй бөгөөд дийлэнх орнуудад тусгай сургуулийн хязгаарлагдмал сонголттой байдаг.
- Хөдөлмөр эрхлэлтийн хувьд, хууль эрх зүйн тогтолцоо байдаг хэдий ч ажлын байрны тохируулга бодит байдал дээр хангалтгүй байна.

5. Нийгмийн хамгаалал ба нийгмийн халамжийн үйлчилгээний сул тал

- Хөгжлийн бэрхшээлийн тэтгэвэр эсвэл амьжиргааны дэмжлэгийн тогтолцоо байдаг ч хамрах хүрээ хязгаарлагдмал, эсвэл олгох хэмжээ бага байна.
- Орон нутгийн нийгмийн халамжийн үйлчилгээ (жишээ нь: хувийн туслахын тогтолцоо, зорчих хөдөлгөөний дэмжлэг, нөхөн сэргээх үйлчилгээ) нь ихэвчлэн хотын бүсэд төвлөрсөн.
- Эмнэлгийн үйлчилгээ болон туслах хэрэгслүүдийн төлбөрийг ихэвчлэн өөрсдөө төлдөг бөгөөд ядуу иргэд илүү орхигдох хандлагатай байна.

- Нийгмийн хамгааллын тогтолцоо болон нийгмийн халамжийн тогтолцоо нь хөгжөөгүй, эсвэл сул байгаа тул хангалттай үйлчилгээ үзүүлж чадахгүй байна.

6. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн байгууллагын (ТББ) оролцоо хэлбэр төдий байх.

- Гэрээний 4-р зүйлийн (3) болон 33-р зүйлийн (3)-т «шийдвэр гаргах үйл явцад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг бодитоор оролцуулах»-ыг шаарддаг боловч засгийн газарт зөвлөх, нөлөөлөх боломж хязгаарлагдмал эсвэл цөөн тооны байгууллагаар хязгаарласан байдаг.
- Хүүхэд, эмэгтэйчүүд, оюуны бэрхшээлтэй, сэтгэцийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн зэрэг олон янзын дуу хоолойг тусгах нь хүндрэлтэй байна.

Хичээл 18: Хяналт шинжилгээ ба иргэний нийгмийн үүрэг

Тачибана багш: Тэгэхээр дээрх хяналт шинжилгээг хэн, яаж хийдэг гэж бодож байна?

Баяр: НҮБ-ын хүмүүс өөрсдөө ирж үзэж танилцдаг юм болов уу?

Заяа: Тийм байвал аймаар хэцүү биш үү. Дэлхийн бүх орнуудаар?

Тачибана багш: Үнэндээ 3 гол хүчин зүйл бий. Нэгдэх нь, Засгийн газрын тайлан. Улс орон бүр "Манай улс ингэж, тэгж ахиц гаргаж байна" гэсэн тайлан гаргадаг.

Заяа: Өө, өөрсдөө тайлан тавьдаг юм уу? Жаахан өөрт ашигтайгаар бичих боломжтой юм биш үү...

Тачибана багш: Яг зөв. Тийм учраас хоёр гол хүчин зүйл болох "Сүүдэр илтгэл" (Зэрэгцээ тайлан) чухал. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн байгууллагууд болон дэмжигч ТББ-ууд бодит байдлыг тайланд нэгтгэн өгдөг.

Баяр: Аан, ойлголоо. Засгийн газрын тайлангийн "ар талын хувилбар" шиг юм байна!

Тачибана багш: Гурав дахь нь Нэгдсэн зөвлөмж. НҮБ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хороо нь Засгийн газар болон Иргэний нийгмийн тайланг үндэслэн, аль нь хийгдсэн, аль нь бэрхшээлтэй байгааг үнэлж, сайжруулах зөвлөмж өгдөг.

Заяа: Хөөх... Тэгвэл гэрээ байгуулаад орхих биш, бас хяналт тавих тогтолцоотой юм байна!

Тачибана багш: Тийм. ХБХЭК нь батлуулаад дуусах биш, "харилцан ярилцаж урагшлах зорилготой конвенц" юм.

Заяа: Иргэний нийгмийн дуу хоолой НҮБ-д шууд хүрэх тогтолцоотой юм байна.

Баяр: Өөрөөр хэлбэл, соёрхон батлах нь зорилго биш, харин энэ нь эхлэлийн цэг гэсэн үг үү?
Тачибана багш: Яг зөв. Конвенцыг хэрхэн "хэрэгжүүлэх" вэ гэдэг нь тухайн орны нийгэм бүхэлдээ хариуцлага хүлээнэ гэсэн утгатай юм.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хорооны хяналт шинжилгээ гэж юу вэ?

- **Албан ёсны нэр:** Committee on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)
- **Байгуулагдсан үндэслэл:** Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (CRPD)-ийн 34 дүгээр зүйл
- **Үндсэн үүрэг:**
 - о Гишүүн орнуудын тайланг хянаж, Конвенцын хэрэгжилтийн байдлыг үнэлэх
 - о Эцсийн дүгнэлт (Concluding Observations) болгон, улс орнуудад тодорхой зөвлөмжүүд гаргах
 - о Иргэний нийгмийн (ялангуяа ХБИ-ийн ТББ) ирүүлсэн Сүүдэр илтгэлийг үндэслэж, олон талаас нь дүгнэлт гаргах
- **Гишүүдийн бүрэлдэхүүн:**
 - о 18 бие даасан шинжээч (Гишүүн орнуудаас сонгогддог боловч, өөрийн улсын Засгийн газрын төлөөлөл биш)
 - о Төрөл бүрийн бүс нутаг, хөгжлийн бэрхшээлийн хэлбэр, мэргэжлийн салбараас сонгогдож, жендерийн болон бүс нутгийн тэнцвэрт байдлыг чухалчилдаг
 - о Бүх гишүүд 4 жилийн хугацаатай (дахин сонгогдох боломжтой)
- **Онцлог шинж:**
 - о Гишүүдийн ихэнх нь өөрсдөө хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс байдаг.
 - о Өөрөөр хэлбэл, "хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс өөрсдөө үнэлэх" бүтэц бий болсон.

Хяналт шинжилгээний тогтолцоо

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцын хяналт шинжилгээний механизм гэж юу вэ?

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц нь зөвхөн баталж дуусаад зогсохгүй, хэрэгжилтийг нь тогтмол нээлттэй болгож, олон улсын хэмжээнд шалгах механизм буюу хяналт шинжилгээний тогтолцоотой.

Энэ нь "баталсан хууль, тогтолцоо бодит байдалд хэрэгжиж байгаа эсэх" болон "хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн амьдрал хэрхэн өөрчлөгдсөн бэ?" гэдгийг дүгнэх чухал үйл явц юм.

* Хяналт шинжилгээний механизм

1. Засгийн газрын тайлан (State Party Report)

o Конвенцыг баталсан улс (Гишүүн орон) нь конвенцын хэрэгжилтийн байдлыг үндсэндээ 4 жил тутамд НҮБ-д тайлагнаж байна.

o Тус тайланд Конвенцын заалт бүрийн дагуу тухайн улсад ямар хууль, бодлого, хэрэгжилт хийгдсэнийг тайлбарладаг.

o Илгээх газар: НҮБ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хороо (CRPD Committee)

2. Сүүдэр илтгэл (Shadow / Alternative Report)

o Үүний зэрэгцээ, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн байгууллагууд (ТББ) болон иргэний нийгмийн байгууллагууд (ТББ) зэрэг нь мөн илтгэл ирүүлдэг.

o Үүнийг Засгийн газрын тайлангийн "Сүүдэр илтгэл" ч гэж нэрлэх бөгөөд, Засгийн газрын илтгэлээс ялгаатай нь, бодит байдлын асуудлууд, нөхцөл байдал, эрх ашгийн төлөөлөгчдийн дуу хоолойг тусгадаг.

o Ил тод байдал, олон талт байдал, эрх ашгийн төлөөлөгчдийн оролцоог баталгаажуулах үүднээс маш чухал ач холбогдолтой.

3. Бүтээн байгуулалтын яриа хэлцэл (Constructive Dialogue)

o Тайланг хүлээн авсны дараа, комиссын зүгээс агуулгыг нарийн шалгаж, Гишүүн орны төлөөлөгчдийн багтай асуулт, хариултын ярилцлага (Женев зэрэг газар зохион байгуулагддаг) хийдэг.

o Комисс нь Засгийн газартай бүтээн байгуулалтын яриа хэлцэл хийж, тодорхой санаа зовоосон асуудлууд болон сайжруулах зүйлсийг хэлэлцдэг.

o Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн байгууллагын төлөөлөгчид мөн лобби үйл ажиллагаа болон товч танилцуулгаар дамжуулан идэвхтэй оролцдог

4. Эцсийн дүгнэлт (Concluding Observations)

o Эцэст нь комисс Гишүүн оронд зориулсан "цаашид илүү сайжруулахад чиглэсэн зөвлөгөө = Эцсийн дүгнэлт" болох зөвлөмжийг гаргадаг.

o Нэгдсэн зөвлөмжид:

* Үнэлэхүйц зүйлс

* Ноцтой санаа зовоосон асуудлууд (Жишээ нь: хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүд, хүртээмжгүй байдал, мэдээлэл дутмаг байдал гэх мэт)

* Тодорхой зөвлөмжүүд (Recommendation) зэрэг нь багтдаг.

o Эцсийн дүгнэлт нь дараагийн тайлагналын мөчлөг хүртэлх «удирдамж» болж ашиглагддаг.

ТАЙЛАН ХҮЛЭЭН АВАХ БОЛОН ХЯНАН ХЭЛЭЛЦЭХ ХУВААРЬ

Сэдэв	Агуулга
Анхны тайланг илгээх	Конвенцыг баталснаас хойш 2 жилийн дотор
2 дахь ба түүнээс хойших тайлан	Үндсэндээ 4 жил тутамд
Эцсийн дүгнэлт гарах хугацаа	Тайлан хүлээн авснаас хойш ойролцоогоор 2-3 жил (хянан хэлэлцэх ажлын ачааллаас хамаарна)

Хөгжиж буй олон оронд илтгэл ирүүлэх хугацаа хоцорч, хяналт шинжилгээний хуваарь ихээхэн хойшилсон жишээ олон бий.

ЖИШЭЭ НЬ: МОНГОЛ УЛСЫН ХУВЬД

Сэдэв	Он
Соёрхон баталсан он	2009 он
Анхны тайлан	2015 онд явуулсан (Уг нь 2011 онд байх ёстой)
Сүүдэр илтгэл	2015 онд явуулсан (ХБИ-ийн нэгдсэн байгууллага боловсруулсан)
Бүтээн байгуулалтын яриа хэлцэл	2015 оны 9-р сар (Женев)
Нэгдсэн зөвлөмж	2015 оны 10-р сар (Нийтлэгдсэн)
2 дахь тайлан	2020 онд явуулах ёстой (бодит байдал дээр 2021 онд явуулсан)

Эх сурвалж / Ашигласан материал

- UN CRPD Committee website

<https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crpd>

- Монгол Улсын Засгийн газраас ирүүлсэн CRPD-ийн Засгийн газрын тайлан (2015 он, 2021 он)
- CRPD-ийн 2 дахь Эцсийн дүгнэлтийн төсөл (2024 он, Advance Unedited Version)
- Монголын ХБИ-ийн нэгдсэн байгууллагаас ирүүлсэн Сүүдэр илтгэл (2015 он)
- Жайка / ТББ-уудаас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн салбарт хамтран ажилласан материал (Монгол)

Хичээл 19: Дүгнэлт

Тачибана багш: Конвенц нь нийгмийн загвар (social model)-ын үзэл санааг олон улсын хуулийн хэлбэрт нэгтгэж, улс орнуудын тогтолцоо болон нийгмийг өөрчлөх хүчирхэг хэрэгсэл юм. Соёрхон батлуулах, хууль эрх зүйн орчин, хяналт шинжилгээ. Энэ гурав нийлж байж л Конвенцын гол хүч болдог.

Заяа: Ертөнцийг өөрчлөх дүрэм юм байна.

Баяр: Монголд ч гэсэн, одоо л жинхэнэ ажил эхлэх нь ээ!

Тачибана багш (инээмсэглэн): Тийм ээ, яг одоо л эхэлж байна!

Хичээл 19b: Нэмэлт хичээл

Олон улсын хамтын ажиллагааны ач холбогдол/

Тачибана багш (бага зэрэг нухацтай харцаар): Гэхдээ Конвенцыг баталсан ч гэсэн нийгмийг дангаараа амархан өөрчилж чадахгүй бодит байдал бас бий.

Баяр (гайхан): Өө, тийм үү? Конвенц гэдэг чинь хүчирхэг зэвсэг биш гэж үү?

Тачибана багш: Зэвсэг мөн. Гэхдээ хэрэгжүүлэх аргыг нь мэдэхгүй бол хэцүү.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хороо ч бас “Ийм тогтолцоог бүрдүүл”, “Тэгш хамруулах боловсролыг дэмж” гэсэн зөвлөмж өгдөг.

Гэвч, “яаж хэрэгжүүлэх” талаар зааж өгдөггүй.

Заяа (толгой дохин): Үнэхээр тийм байх... “Хүртээмжтэй орчныг бүрдүүл” гэхээр, “Яаж бүрдүүлэх вэ?” гэсэн асуулт гарч ирнэ.

Тачибана багш: Тийм ээ. Барилгын стандартыг өөрчлөх үү, төсвийг нэмэгдүүлэх үү, мэргэжилтнийг бэлтгэх үү? Нарийн төвөгтэй зураглал, шат дарааллыг тухайн улс орон өөрөө бодож олох ёстой.

Түүнчлэн, олон улс оронд хариуцсан яам, агентлагуудын ойлголт төдийлөн байхгүй тул “хүртээмжтэй орчин гэж юу вэ?” гэсэн цэгээс эхлэх тохиолдол ч бий.

Баяр: Энэ чинь нэлээн хэцүү юм шиг байна... Зөвхөн Конвенцын үгээр бол бодит байдал өөрчлөгдөхгүй нь ээ.

Тачибана багш (бага зэрэг толгой дохин): Тийм учраас л олон улсын хамтын ажиллагаа чухал. Жайка, НҮБ, бусад дэмжигч байгууллагууд Конвенцын үзэл санааг “хэрэгжүүлэх боломжтой механизм”-д хүргэх дэмжлэг үзүүлж байна.

Заяа: Гэхдээ, их цаг хугацаа шаардах байх...

Тачибана багш (зөөлнөөр): Тийм ээ, үр дүн гарах хүртэл 5, 10 жилээр хэмжигдэх хугацаа ч шаардагдах тохиолдол бий. Тогтолцоог бүрдүүлэх, хүний нөөцийг сургах, туршилт хийх... Гэхдээ, хэдий тийм ч гэсэн алхам алхмаар урагшилж байгаа.

Баяр (итгэлтэйгээр): Тэгвэл, цаашдын зорилт бол, “Конвенцыг бодит амьдралд хэрхэн хэрэгжүүлэх вэ” гэдэг асуудал юм байна.

Тачибана багш (инээмсэглэн): Яг зөв. Конвенцыг соёрхон батлах бол зорилго биш. “Эхлэлийн цэг” юм.

Тиймээс та нар шиг залуу үеийнхэн, бодит байдалд “яаж хэрэгжүүлэх”-ийг хамтдаа бодож, хэрэгжүүлэхийг хамгийн их хүсэж байна.

Заяа (баярлан): Яагаад ч юм бэ... би ч гэсэн оролцох хүсэлтэй болчихлоо!

Баяр (толгой дохин): Багш аа, дараа олон улсын хамтын ажиллагааны талаар илүү дэлгэрэнгүй ярьж өгөөч.

Тачибана багш (баяртайгаар): Мэдээж! Дэлхий ертөнцийг бага багаар, гэхдээ үнэн бодитоор өөрчлөх арга замыг хамтдаа бодоцгооё.

Нэмэлт тайлбар: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хорооны зөвлөмж

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хорооны **Эцсийн дүгнэлт (Concluding Observations)** нь үнэхээр улс орнуудын нөхцөл байдалд тохирсон **"чухал асуудлууд"** болон **"сайжруулах чиглэл"**-ийг тодорхойлж өгдөг.

Жишээлбэл:

- Нийтийн тээврийн хүртээмжийг сайжруулах
 - Тэгш хамруулах боловсролыг хууль эрх зүйн болон тогтолцооны хувьд бүрдүүлэх
 - Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн статистикийг тогтмол цуглуулж, нийтлэх
- гэх мэтээр "What (Юу хийх ёстой вэ)" гэдэг нь тодорхой бичигддэг.

Нөгөө талаас:

- Хуульд хэрхэн өөрчлөлт оруулах вэ?
- Хэн юу хийж, төсвийг хэрхэн бүрдүүлэх вэ?
- Орон нутгийн засаг захиргаа, сургууль, аж ахуйн нэгжүүдэд хэрхэн тодорхой үүрэг хүлээлгэх вэ?
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон байгууллагыг бодлогын түвшинд хэрхэн оролцуулах вэ?

гэх мэт **"How (Яаж хийх вэ)"** буюу хэрэгжүүлэх арга зам, үйл явцын талаар маш товч бөгөөд хийсвэрээр дурдсан байдаг.

Яагаад ийм хязгаарлагдмал байдаг вэ?

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хороо нь "Хүний эрхийн конвенцын хэрэгжилтийг хянах байгууллага" бөгөөд техникийн хамтын ажиллагаа болон хууль тогтоомжийн дэмжлэг үзүүлэх мэргэжлийн байгууллага биш юм.

Хорооны үүрэг нь "улс орнуудын конвенцоор хүлээсэн үүргийн хэрэгжилтийн байдлыг хянаж, зөвлөмж өгөх" бөгөөд төслийн зураглал, тогтолцооны загварын нарийн ширийн зүйлд оролцох шинж чанаргүй

2. Зөвлөмж нь зарчмын хувьд «заавал биелүүлэх албагүй» бөгөөд улс орнуудын тусгаар тогтнолыг хүндэтгэх шаардлагатай.

Хэрэгжүүлэх тодорхой арга замыг санал болгох нь дотоод хэрэгт хөндлөнгөөс оролцсон гэгдэх эрсдэлтэй

3. Техникийн дэмжлэгийг бусад олон улсын байгууллага болон хөгжлийн тусламжийн байгууллагуудад (Жишээ нь: Жайка, НҮБ, ДЭМБ гэх мэт) даатгасан.

Хороо "юу хэрэгтэй байгааг" зааж өгдөг бөгөөд, тодорхой тогтолцооны зураглал, чадавхыг бэхжүүлэх ажлыг олон улсын хамтын ажиллагааны хүрээнд даатгах нь зарчмын асуудал.

МОДУЛЬ-3

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй харилцах онцлог

~СУРГАЛТЫН ҮЕЭР ЭЗЭМШСЭН МЭДЛЭГ, ОЙЛГОЛТОО ПРАКТИК ДАСГАЛААР БАТАЛГААЖУУЛАХ~

Хичээл 20: Хэрхэн харилцах вэ?

Баяр: Багшаа, үнэнийг хэлэх үү...? Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй харилцахдаа яах ёстойгоо мэдэхгүй байна. Тийм болохоор ёс алдсан зүйл хэлчих вий гэж санаа зовдог.

Заяа: Тийм шүү, би ч гэсэн ойлгож байна. Сэрэмжлэх тусам юу ярихаа мэдэхээ больчихдог.

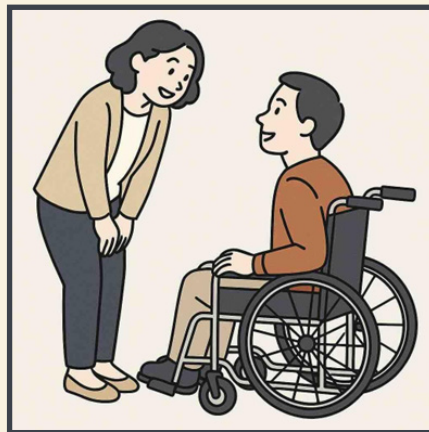
Тачибана багш: Маш чухал зүйл байна. Үнэндээ, ингэж боддог хүн маш олон байдаг. Гэхдээ, харилцааны үндсэн зүйлсийг ойлгосноор илүү энгийн харилцаж чаддаг болно.

Хичээл 21: Хөдөлгөөний бэрхшээлтэй хүнтэй харилцах

ХӨДӨЛГӨӨНИЙ БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭД (ТЭРГЭНЦЭРТЭЙ ИРГЭД)

Ар талаас нь зөвшөөрөлгүйгээр түрэхгүй байх

Тухайн хүнийхээ харааны түвшинд тааруулж ярих

- Таньд тусламж хэрэгтэй юу?» гэж заавал асууж, баталгаажуулсны дараа үйлдэл хийх.

- Тэргэнцэрийг «тухайн хүний биеийн нэг хэсэг» гэж ойлгох

Баяр: Би зүгээр л “Түрж өгөх ёстой” гэж боддог байсан. Гэтэл асуухгүйгээр түрэх нь жаахан ёс бус үйлдэл юм байна.

Заяа: Баяр аа, хэрэв танихгүй хүн гэнэт мөрнөөс чинь тэвэрч аваад дагуулж явбал чи айна биз дээ (инээв).

Тачибана багш: Тийм, яг тэрэнтэй адил.

ДҮРД ОРЖ ТОГЛОХ

1. (Хөдөлгөөний бэрхшээл)

/Үзэгдэл/

Баяр барилгын үүдэнд тэргэнцэртэй хүнтэй таарав. Өмнө нь шат байна.

- **Баяр:** Зөвшөөрөлгүй түрэх гэж оролдов
- **Заяа:** Шүүмжлэгчийн дүрээр "Хөөе, өөрөөс нь эхлээд асуух хэрэгтэй шүү дээ!"
- **Тачибана багш:** Хэрхэн харилцах талаарх зөв жишээг үзүүлэв

Үүний дараа, оролцогчдоос 2-3 хүнийг дээрхтэй ижил дүрд оруулж, эхлээд асуух, ярилцах үеийн харааны түвшин зохистой байгаа эсэхийг шалгах

2. Сонсголын бэрхшээлтэй иргэн (сонсголгүй, сул сонсголтой)

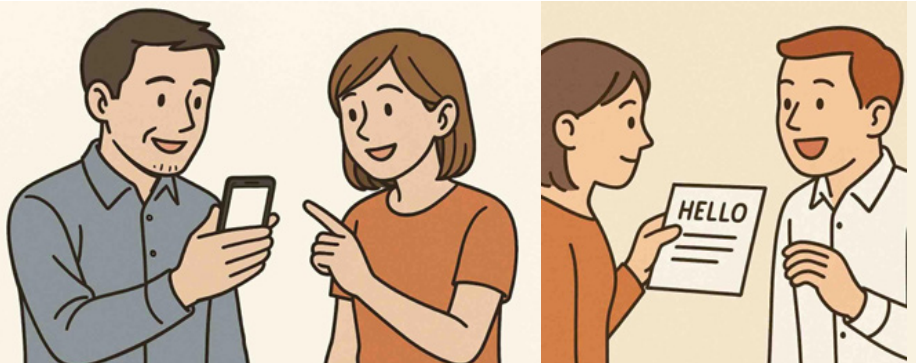
Хичээл 22: Сонсголын бэрхшээлтэй хүнтэй хэрхэн харилцах

Тачибана багш: Одоо сонсголын бэрхшээлийн талаар ярья. Энд "ярих арга" болон "мэдээллээр хангах" гэсэн 2 чухал зүйл байдаг.

- Эгц урд талаас нь харж ярих (амны хөдөлгөөн харж болох байрлал)
- Чанга дуугаар ярихаас илүү, амыг тод хөдөлгөж ярих

- Цаас, утас, дохионы хэл, хуруугаар заах зэрэг нөхцөл байдалд тохирсон олон төрлийн арга хэрэглэх

- Ар талаас нь дуудахгүй байх, гэнэт мөрөн дээр нь цохихгүй (мөрөнд нь зөөлөн хүрч, урд талд нь очих зэргээр анхаарах)

Баяр: Үнэхээр, дохионы хэл мэдэхгүй бол ярьж чадахгүй гэсэн үг үү?

Заяа: Баяр аа, юу гэж дээ (инээв)! Утас ч бий, бичгээр харилцах ч арга бий шүү дээ!

Тачибана багш: Тийм, тийм. Дохионы хэлгүй байсан ч харилцах боломжтой. Харин үүнд харилцах арга болон сэтгэл зүй хамгийн чухал.

ДҮРД ОРЖ ТОГЛОХ

2. (Сонсголын бэрхшээл)

/Үзэгдэл/

Баяр кафе дотор сонсголгүй хүнтэй харилцах

- **Баяр:** Ар талаас нь "Уучлаарай!" гэж дуудав
- **Заяа:** (Шүүмжлэгчийн байр сууринаас) "Тэр хүн чинь сонсохгүй шүү дээ!"
- **Тачибана багш:** Нүдний харц, дохио зангаа, бичгээр харилцах зэргийг хослуулсан зөв хувилбарыг үзүүлэв

Үүний дараа оролцогчид ч эгц өөдөөс нь харах, биеийн хөдөлгөөн, бичгээр харилцахыг хослуулан дасгал хийх.

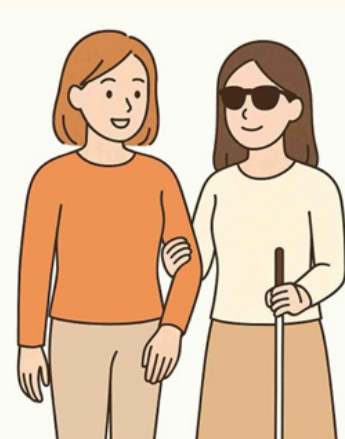
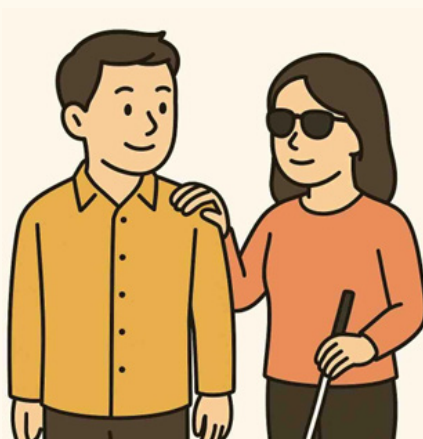
3. Харааны бэрхшээл (бүрэн хараагүй, сул хараатай)

Хичээл 23: Харааны бэрхшээлтэй хүнтэй харилцах

Тачибана багш: За одоо харааны бэрхшээлийн талаар ярья. Үүний гол түлхүүр бол "мэдээллийг дамжуулах арга" юм.

● «Тэнд», «тийшээ» гэсэн төлөөний үг хэрэглэхгүй, тодорхой үг хэрэглэж ярих

- Тохой эсвэл мөрөнд нь зөөлөн хүргэж, удирдах (чирч татахгүй байх)
- Хаалга, шат, сандал зэргийн байрлалыг тодорхой тайлбарлах
- Цагаан таяг, хөтөч нохой нь тухайн хүний чухал хөдөлгөөний хэрэгсэл юм
→ Зөвшөөрөлгүй хүрэхгүй байх

Заяа: “Дөнгөж тэнд” гэж хэлмээр санагдах ч, тэгвэл ойлгохгүй шүү дээ.

Баяр: 2 метрийн цаана, баруун тийш эргэхэд шат байна” гэх мэтээр тодорхой хэлэх хэрэгтэй юм байна.

Тачибана багш: Яг зөв! “Тухайн хүнд харагдахгүй байгаа ертөнц”-ийг үгээр хэлж ойлгуулах сэтгэлгээ чухал.

ДҮРД ОРЖ ТОГЛОХ

3. (Харааны бэрхшээл)

/Үзэгдэл/

Буудалд харааны бэрхшээлтэй хүнээс зам асуух

- **Баяр:** Тодорхой бус чиглэлээр тайлбарлав
- **Заяа:** (Шүүмжлэгч) "Харахгүй хүнд ойлгомжгүй шүү дээ!"
- **Тачибана багш:** Зам заах болон тайлбарлахыг үзүүлэв

Оролцогчдоор зам заах үгийг тохируулан хэлэх дадлагыг хоёр хоёроор нь хийлгэх.

4. Оюуны бэрхшээл

Хичээл 24: Оюуны бэрхшээлтэй хүнтэй харилцах

Тачибана багш: Сүүлийнх нь оюуны бэрхшээл. Энд "ярианы бүтэц" болон "итгэл төрүүлэх" байдал чухал юм.

Ойлгохгүй үедээ "Ойлгохгүй байна" гэж хэлэх боломжийг бүрдүүлэх

Толгой дохих, нүүрний хувирлаар нь ойлгосон эсэхийг нягтлах

Хүнд үг, хийсвэр ойлголтуудаас зайлсхийж, товч бөгөөд тодорхой ярих

Нэг дор олон мэдээлэл дамжуулахгүй, хэсэг хэсгээр хувааж ярих.

Баяр: Би санамсаргүйгээр хурдан, олон зүйл тайлбарлачих гээд байна.

Заяа: Нэг талыг барьж тайлбарлахгүй, харин нөгөө хүний хурдад тохируулах нь чухал юм байна.

Тачибана багш: Яг зөв. “Хэлсэн гэж бодох” нэг өөр. Гэтэл тухайн хүн “Ойлгосон эсэх нь” чухал.

ДҮРД ОРЖ ТОГЛОХ

4. (Оюуны бэрхшээл)

/Үзэгдэл/

Хотын захиргааны угтах үйлчилгээн дээр мэдээлэл өгөх

- **Баяр:** Мэргэжлийн үгээр хурдан тайлбарлав
- **Заяа:** Ойлгоогүй байх аа!
- **Тачибана багш:** Удаан, тодорхой тайлбарлах, ойлгосон эсэхийг нягтлах.

Оролцогчид бас өөрийн үгээр хялбаршуулж тайлбарлах дасгал хийх

Хичээл 25: Дүгнэлт

Тачибана багш (Төгсгөлийн үг): Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй харилцах нь тусгай ур чадвар биш, харин “бага зэргийн арга ухаан” юм. Хамгийн чухал нь “нөгөө хүндээ тохирсон хэлбэрээр харьцах сэтгэл” юм.

Заяа: Ойлголоо... Сандрах, биеэ барих хэрэггүй. “Тухайн хүндээ ойлгомжтой харилцааны аргаа олох” нь л чухал юм байна.

Баяр: Өнөөдөр дүрд орж тоглохдоо бага зэрэг биеэ барьсан ч их зүйл сурлаа!

Тачибана багш: Алдсан ч гэсэн тэр нь сургамж боллоо!

Бодит байдал дээрээ “төгс төгөлдөр байдал”-аас илүү “чин сэтгэл” чухал шүү дээ.

МОДУЛЬ-4

Олон улсын болон холбогдох хууль эрх зүйн үндсэн агуулга

Хичээл 26: Монгол Улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй холбоотой гол хуулиуд

Тачибана багш: За, өнөөдөр Монгол Улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй холбоотой гол хуулиуд болон саадгүй байдлыг хангах барилгын тогтолцоог авч үзье.

Баяр: Багшаа, Монголд ч бас Япон шиг «Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үндсэн хууль» гэх мэт хууль байдаг уу?

Тачибана багш: Байгаа. Албан ёсны нэр нь "Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль". 2016 онд батлагдсан. Энэ хууль нь НҮБ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцод үндэслэн, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрх, нийгмийн оролцоо, ялгаварлан гадуурхахыг хориглох, зохистой тохируулгыг цогцоор нь тусгасан.

Заяа: Ойлголоо. Тэгэхээр энэ хууль бүх зүйлийн үндэс болж байгаа юм байна. Бусад салбарын хуулиуд ямар байна?

Тачибана багш: Чухал асуулт байна. Үнэндээ мөн 2016 онд "Боловсролын тухай хууль"-ийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд тэгш хамруулах боловсролыг түгээн дэлгэрүүлэх тухай тодорхой тусгасан. Мөн сургуулийн байгууламж, сургалтын хэрэглэгдэхүүний хүртээмжтэй байдлыг хангах чиг үүргийг заавал биелүүлэх үүрэг болгосон.

Баяр: Зөвхөн боловсрол гэлтгүй, хөдөлмөр эрхлэлтийн хувьд ч хууль байдаг уу?

Тачибана багш: Тийм ээ. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хуульд 2017 онд нэмэлт, өөрчлөлт орж, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, ажил олгогчдын зүгээс зохистой тохируулга хийх үүргийг зааж өгсөн.

Заяа: Энэ нь Японы Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг ажилд авахыг дэмжих тухай хуультай төстэй юм байна.

Тачибана багш: Тийм ээ. Түүнчлэн "Нийгмийн халамжийн үйлчилгээний тухай хууль" ч байдаг бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст үзүүлэх халамжийн үйлчилгээ, мөнгөн тэтгэмж, орон нутгийн дэмжлэгийн тогтолцоог бий болгосон.

Баяр: Тэгвэл, одоо "Саадгүй байдлыг хангах тухай хууль" батлагдаагүй асуудал байна уу?

Тачибана багш: Яг зөв. Үнэндээ бие даасан "Саадгүй байдлын тухай хууль" батлагдаагүй. Гэхдээ Барилгын тухай хууль болон Барилгын норм ба дүрмэнд олон нийтийн барилга байгууламж, тээвэр зэргийн хүртээмжийн стандартыг (MNS стандарт) тусгасан.

Заяа: Тэгэхээр, хуульд тусгасан хэлбэрээр байгаа юм байна. Тиймээс хэрэгжилтэд асуудал гарах магадлалтай...

Тачибана багш: Яг тийм. Хуулийн дагуу орон нутгийн засаг захиргаанд үүрэг хүлээлгэсэн ч, хяналт болон хэрэгжилт хангалтгүй байгаа нь бодитой асуудал. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хорооны Нэгдсэн зөвлөмжид ч ч энэ тухай онцолсон.

Баяр: Тэгэхээр, тогтолцоо нь байгаа ч бодит хэрэгжилт хоцрогдож байгаа гэсэн үг үү...

Тачибана багш: Тийм ээ. Цаашид хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулахаас илүү, хэрэгжүүлэх дүрэм, журмыг тодорхой болгох, хэрэгжилтэд анхаарах нь чухал.

МОНГОЛ УЛСЫН ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДТЭЙ ХОЛБООТОЙ ГОЛ ХУУЛИУД БОЛОН БАТЛАГДСАН ОН

Хуулийн нэр	Батлагдсан он/Нэмэлт, өөрчлөлт орсон он	Хураангуй
Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль (Law on the Rights of Persons with Disabilities)	2016 онд батлагдсан	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг баталгаажуулах, нийгмийн оролцоог дэмжих, ялгаварлан гадуурхахыг хориглох, зохистой тохируулга хийх зэргийг цогцоор нь тусгасан. НҮБ-ын CRPD (Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц)-тэй нийцүүлсэн хууль тогтоомж.
Боловсролын тухай хууль (Law on Education) нэмэлт, өөрчлөлт	2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, сурагчдад тэгш хамруулах боловсролыг түгээн дэлгэрүүлэхийг тодорхой тусгасан. Сургалтын хэрэглэгдэхүүн, хөтөлбөр, сургуулийн байгууламжийн хүртээмжийг хангах нь заавал биелүүлэх үүрэг болсон.
Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль (Law on Employment Promotion) нэмэлт, өөрчлөлт	2017 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих болон ажлын байран дахь зохистой тохируулгыг хууль ёсоор тусгасан. Ажил олгогчдод хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ажилд авахыг дэмжих тогтолцоог зохицуулсан.
Нийгмийн халамжийн үйлчилгээний тухай хууль (Law on Social Welfare Services)	2012 онд батлагдсан	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан эд материал (халамжийн хэрэгсэл, үйлчилгээ) болон мөнгөн тэтгэмж (тэтгэмж) олгох тогтолцоог байгуулсан. Орон нутгийн дэмжлэг, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний өөрийн хэрэгцээг үнэлэх тогтолцоог (ISP) мөн багтаасан.
Барилгын тухай хууль (Law on Construction) болон барилгын норм ба дүрэмтэй холбоотой зохицуулалт	2008 онд онд батлагдаж, 2016-2017 онд шинэчлэн найруулсан.	Бие даасан Саадгүй байдлын тухай хууль байхгүй ч, Барилгын тухай хууль болон Барилгын норм ба дүрмийн тогтолцоонд (MNS стандарт) олон нийтийн барилга байгууламж, зам, тээврийн хэрэгсэл зэрэгт хүртээмжийн стандартыг тодорхой заасан. Орон нутгийн засаг захиргаанд саадгүй байдлыг хангах үүрэг хүлээлгэсэн ч, хэрэгжилт, хяналтын тогтолцоог бэхжүүлэх нь тулгамдсан асуудал юм.

Хичээл 26: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль (Law on the Rights of Persons with Disabilities)

Тачибана багш: Өнөөдөр Монгол Улсын “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль”-ийн талаар ярина. 2016 онд батлагдсан. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн үндэс суурь болсон энэ хуулийг судалъя.

Баяр: “Эрхийн тухай хууль” гэдэг нь яг юуг хамгаалдаг юм бэ?

Тачибана багш: Зорилго нь их энгийн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс бусадтай тэгш эрхтэйгээр хүний эрх, эрх чөлөөг эдэлж, нийгмийн амьдралд бүрэн оролцох боломжийг баталгаажуулах явдал.

Заяа: Энэ бол НҮБ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцтой уялдуулан ялгаварлан гадуурхалтыг хориглох, зохистой тохируулга, хүртээмжтэй байдал зэргийг хэрэгжүүлэх хууль эрх зүйн тогтолцоо юм байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцын зорилго

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд бусад бусдын адил тэгш үндсэн хүний эрх, эрх чөлөөг эдэлж, нийгмийн амьдралд оролцох явдлыг баталгаажуулах.
- Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох, зохистой тохируулга, хүртээмжийг сайжруулах, хүртээмжтэй нийгмийг бий болгохын тулд улс, орон нутгийн түвшинд хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх.
- Монгол Улс нэгдэн орсон Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенцод нийцүүлэн, олон улсын стандартад тулгуурласан дотоодын тогтолцоог бий болгох.

ҮНДСЭН АГУУЛГА (КОНВЕНЦЫН ГОЛ ЭЛЕМЕНТҮҮД)

Зүйл	Заалтын агуулга
Хамаарах хүрээ	Монгол Улсын иргэдээс гадна, хууль ёсоор оршин суугаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст хамаарна
Тодорхойлолт	Хөгжлийн бэрхшээл, ялгаварлан гадуурхалт, зохистой тохируулга, түгээмэл загвар, оршин амьдарч буй газарт нь түшиглэсэн үйлчилгээ гэх мэт
Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох	Хөгжлийн бэрхшээлээс шалтгаалсан аливаа ялгаварлал, гадуурхалт, хязгаарлалтыг хориглоно
Хүртээмжийн үүрэг	Олон нийтийн барилга байгууламж, зам, тээвэр, харилцаа холбоо, олон нийтийн үйлчилгээ зэрэгт хүртээмжтэй байдлыг хангах арга хэмжээ авах үүрэг
Зохистой тохируулга	Тухайн иргэнээс хүсэлт гаргасан тохиолдолд тохирох дэмжлэг, өөрчлөлтийг хийх үүргийг зохицуулсан (боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт гэх мэт)
Бүртгэлийн тогтолцоо	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг бүртгэж, “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний үнэмлэх” олгох тогтолцоо, нэгдсэн мэдээллийн санг ашиглах зохицуулалт зэргийг тусгасан
Нийгмийн хамгаалал, тэтгэмж	Туслах хэрэгсэл, эмнэлгийн тусламж, нөхөн сэргээлт, тээврийн хэрэгслийн дэмжлэг, халамжийн тэтгэмж зэргийг олгох, дэмжих талаар заасан
Бие даан амьдрахыг дэмжих	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд өөрсдийн сонгосон газарт амьдрах боломжийг дэмжих дэмжлэг, тогтолцоог бий болгох заалтууд
Хэрэгжүүлэх үүрэг	Засгийн газар, орон нутгийн байгууллага, аж ахуйн нэгж зэрэгт хуулийг хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээлгэсэн. Олон нийтийн байгууллага, хуулийн этгээдэд ч хамаарна
Хэрэгжүүлэх журам	Барилга, хот төлөвлөлт, тээвэр, харилцаа холбооны салбарт Засгийн газар хүртээмжийн журам, стандартыг тогтоох үүргийг заасан заалт бий

Эх сурвалж: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулинд тулгуурлан боловсруулав.

Баяр: “Зохистой тохируулга” гэдэг нь “онцгойлон авч үзэх” биш, харин тухайн хүний оролцоог хангахын тулд хийх шаардлагатай тохируулга... тийм үү?

Тачибана багш: Яг зөв. Энэ бол “Зохистой тохируулгыг хийж өгөхгүй байх нь өөрөө ялгаварлан гадуурхалт болно” гэсэн ойлголт юм.

Заяа: Хуулийн “агуулга” энэ хүртэл бүрэн хангагдсан байхад бодит байдал дээр зөвхөн “хичээл зүтгэл” төдийгүй “хариуцлагатай” хэрэгжүүлэх шаардлагатай болох нь ээ.

Тачибана багш:-Дараагийн хичээлээр хэрэгжүүлэгч байгууллагууд болон хэрэгжилтийн явц дахь бэрхшээлүүдийн талаар авч үзье.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн хүрээнд хүлээгдэж буй үр дүн

Энэхүү хуулийг үр дүнтэй хэрэгжүүлснээр дараах үр дүнд хүрнэ.

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс саадгүйгээр олон нийтийн барилга байгууламж, тээвэр, үйлчилгээнд нэвтрэх боломжтой болно
- Боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн салбарт ялгаварлан гадуурхалт багасч, зохистой тохируулга өргөн тархана
- Нийгмийн хамгааллын тогтолцоо сайжирч, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс болон тэдний гэр бүлийн амьдрал тогтвортой болно
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн бие даан шийдвэр гаргах, амьдрах дэмжлэг бий болсноор хүртээмжтэй, тэгш нийгмийн тогтолцоотой болно.
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн байгууллага, тэдний оролцоо, бодлого боловсруулалтад тусгах нь хүчирхэгжинэ

Тачибана багш: Дараа нь “хэн юуг хариуцах” талаар авч хэлэлцье.

Баяр: Яам, агентлаг олон учраас төөрөлдөх гээд байдаг...

Заяа: Хүснэгтийг хараад “чиг үүрэг”-ийн талаар мэдэж авъя.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭГЧ БАЙГУУЛЛАГА, ТОГТОЛЦОО

Хамрах хүрээ	Байгууллага,	Заалтын агуулга
Улсын хэмжээнд	Гэр бүл, хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам (ГБХНХЯ)	Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хянах төв байгууллага. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль болон үндэсний хөтөлбөрийг боловсруулах, удирдан зохион байгуулах, төсөв хуваарилах, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх. 2018 оноос Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газар (ХБХЕГ) байгуулагдсанаар бодлогын хэрэгжилт, үнэлгээг хариуцах болсон.
Улсын хэмжээнд	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үндэсний зөвлөл (National Committee on Disability)	2016 онд байгуулагдсан. Салбар хоорондын уялдааг хангах, хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийг хэлэлцэх, арга хэмжээний явц, хэрэгжилтэд хяналт тавих, тайланг хянах.

Улсын хэмжээнд	Яамдын дэргэдэх Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн дэд зөвлөл (Sub-committees on Disability)	Нийт 14 яаманд (Боловсрол, Эрүүл мэнд, Барилга, Тээвэр, МХХТ-ийн яам зэрэг) байгуулагдсан. Салбарын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, хүртээмжтэй байдлын стандарт, боловсрол, эрүүл мэнд, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.
Улсын хэмжээнд	Барилга, хот байгуулалтын яам / Зам, тээврийн хөгжлийн яам / Цахим хөгжил, харилцаа холбооны яам	Барилга, тээвэр, харилцаа холбооны хүртээмжтэй байдлын стандартыг боловсруулах, олон нийтийн дэд бүтцийг сайжруулах, хяналт тавих, саадгүй орчны тухай хуулийн төслийг боловсруулахад хамтран ажиллах.
Улсын хэмжээнд	Хүний эрхийн Үндэсний Комисс (ХЭҮК)	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн зөрчилд хяналт тавих, гомдол хүлээн авах, Засгийн газарт зөвлөмж өгөх, НҮБ-д илгээх тайланд оролцох.
Орон нутгийн хэмжээнд	Аймаг, дүүрэг, сумын Нийгмийн халамжийн хэлтэс	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний бүртгэл, үнэмлэх олгох, орон нутгийн нийгмийн халамж, боловсрол, нөхөн сэргээх үйлчилгээний дэмжлэгийг хэрэгжүүлэх, орон нутгийн төсвийг хуваарилах, явцын тайланг мэдээлэх.
Орон нутгийн хэрэгжүүлэгч байгууллага	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газар (Agency for Development of Persons with Disabilities) орон нутгийн хөгжлийн төвүүд	Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг бөгөөд 2018 онд байгуулагдсан. Бодлогын хэрэгжилт, үнэлгээ, ТББ-тай хамтран ажиллах, боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт, эрүүл мэндийн үйлчилгээг зохицуулах, сургалт, статистик мэдээлэл цуглуулах үйл ажиллагааг хариуцна.
Иргэний нийгэм, төрийн бус байгууллага	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн байгууллага (DPO)	Бодлогын санал дэвшүүлэх, хяналт тавих, эрхийн боловсрол олгох, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн оролцоог дэмжих, DET сургалт, нөлөөллийн ажил. Улсын хэмжээнд 600 орчим байгууллага бүртгэлтэй.
Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага	Жайка, АХБ, ДЭМБ, НҮБ-ын байгууллагууд гэх мэт	Бодлогын дэмжлэг, техникийн хамтын ажиллагаа (ХБХЕГ-ын үйл ажиллагааг дэмжих, CBID, DET сургалт, саадгүй орчны судалгааны шалгуур үзүүлэлт боловсруулах гэх мэт).

Эх сурвалж:

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль,

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудал: Бодлого, үйл ажиллагаа Мэдээллийн лавлах (White Paper) 2019-2020 оны мэдээлэлд тулгуурлан боловсруулав.

Хичээл 27: Нэгдсэн зөвлөмж (Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хороо

Баяр: Нэгдсэн зөвлөмж гэдэг нь юу билээ? (← Модуль 2-ыг харна уу)”

Тачибана багш: Энэ бол улс орнуудын хийж буй ажлыг Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хороо хянаж, "Сайн тал, тулгамдсан асуудал, зөвлөмж"-ийг багтаасан баримт бичиг юм. "Дараагийн алхмыг зааж өгөх "сургамж болох зураглал" гэж ч хэлж болно.

Заяа: Тэгэхээр, улс орны одоогийн байдлыг дүгнэж, сайжруулах зөвлөмж нь хамт бичигдсэн байдаг гэсэн үг үү?

Баяр: Олон улсын үнэлгээг мэдэж болно гэсэн үг үү?

Тачибана багш: Тийм ээ. Үүний зэрэгцээ "дотооддоо сайжруулах арга хэмжээ авах үндэслэл" болдог. Монгол Улсад ирүүлсэн ерөнхий зөвлөмжийг дараах хүснэгтээс харцгаая.

2023 ОНЫ НЭГДСЭН ЗӨВЛӨМЖ ДЭХ ГОЛ АСУУДЛУУД

№	Асуудал	Агуулга / Тодорхой жишээ (2023 оны Нэгдсэн зөвлөмж)
1	Санхүү, төсөв, нөөцийн дутагдал	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг тэгш хамруулах бодлогыг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай "хүний, техникийн, санхүүгийн нөөц" хангалтгүй байна.
2	Хэрэгжүүлэх чадавх, дэд бүтэц, бүс нутгийн ялгаа	Орон нутаг, алслагдсан бүс дэх нийтийн үйлчилгээ, тээвэр, харилцаа холбоо, мэдээллийн саад бэрхшээл их, хүртээмжийн стандартын хэрэгжилт сул байна.
3	Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тогтолцооны сул тал	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнтэй холбоотой мэдээлэл дутмаг, үзүүлэлт, зорилт тодорхой бус, ахиц үнэлэх, тайлагнах тогтолцоо сул.
4	Оролцогч тал, ХБИ-ийн байгууллагын (DPO) оролцоо хангалтгүй	Шийдвэр гаргах болон хяналт-шинжилгээний үйл явцад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон тэдний байгууллагууд хангалттай оролцохгүй, ялангуяа хөдөө орон нутагт асуудалтай байна.
5	Хууль тогтоомжийн болон бусад тогтолцооны уялдаа холбоо сул / Мэдээлэл, сурталчилгааны зөрүү	Хөгжлийн бэрхшээлийг илрүүлэх, бүртгэх тогтолцоо нь эмнэлгийн загвар (анагаах ухааны ангилал)-т хэт тулгуурлаж, оролцоо, зохистой тохируулгатай холбогдохгүй байна. Нийгэм, засаг захиргаа, аж ахуйн нэгжүүдэд чиглэсэн хууль тогтоомжийн мэдээлэл, сурталчилгаа хангалтгүй.
6	Хөгжлийн бэрхшээлийг илрүүлэх, тогтоох, баталгаажуулах тогтолцооны бүтцийн асуудал	Бүртгэл, үнэмлэхжүүлэх тогтолцоо нь эмнэлгийн загварыг голчилж, нийгмийн загвар, нийгмийн амьдралд оролцох загварыг хангалттай тусгаагүйгээс, шаардлагатай үйлчилгээ, дэмжлэг авах боломжийг хязгаарлаж байна.
7	Боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт зэрэг салбарын нэвтрэх ялгаа, тогтолцооны хоцрогдол	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд зориулсан тэгш хамруулах боловсролын хөгжил удаашралтай, хамран сургах боловсрол руу шилжих зорилт, үнэлгээ дутмаг. Мөн хөдөлмөр эрхлэлт, сургалтын боломж хязгаарлагдмал байна.

Эх сурвалж: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хорооны (CRPD/C/MNG/CO/2-3, 2023 оны 10-р сарын 5-нд баталсан) Монгол Улсын нэгтгэсэн хоёр, гурав дахь үечилсэн тайлангийн тухай зөвлөмжөөс эмхэтгэв.

МОДУЛЬ-5 Дэд бүтэц, мэдээллийн хүртээмжийн стандарт ба дэвшилтэт технологи

Дэд бүтэц, мэдээллийн хүртээмжийн стандарт ба Хөгжингүй болон хөгжиж буй орнуудын тогтолцооны харьцуулалт

Саадыг “арилгах” -аас эхлэн “шинээр саад үүсгэхгүй байх” руу

Хичээл 28: “Стандарттай байх нь хэр чухал вэ?”

Баяр: Багш аа, дэд бүтцийн саадыг арилгахын тулд налуу зам тавих, эсвэл лифт суурилуулах хэрэгтэй биз дээ? Тэгэхээр, энэ чинь “хийе гэсэн сэтгэл” байвал шийдэгдэх асуудал биш үү?

Заяа (бага зэрэг инээмсэглэн): Баяр аа, Бодит байдал дээрээ тийм амархан байсан бол одоо бүх барилгад налуу зам байх байсан шүү дээ (инээв).

Тачибана багш (толгой дохин): Заяагийн хэлж байгаа үнэн. Хүртээмжтэй байдал зөвхөн “хийе гэсэн сэтгэл” байхад хангалтгүй. Хууль, стандарт, мөн тэдгээрийг дагаж мөрдөх механизмгүйгээр хэрэгжих боломжгүй юм.

Хүртээмжтэй холбоотой стандартын зорилго,

Хичээл 29: Стандарттай нийгэм ба Стандартгүй нийгэм

Тачибана багш (зураг үзүүлэн): Жишээлбэл, барилга барихдаа налуу замын өнцөг, өргөн, бариул, цахилгаан шатны байрлал зэргийг хэрхэн шийдэх вэ? Улс орон бүр “Хүртээмжийн стандарт (Accessibility Standards)”-ыг тогтоосон байдаг.

Нэмэлт мэдээлэл:

Япон:

- Барилгын стандарт, “Heartful Building Act” хууль → Саадгүй байдлын тухай хууль(Албан ёсны нэр: Өндөр настай болон бусад иргэдийн зорчих хөдөлгөөний саадгүй байдлыг дэмжих тухай хууль)
- JIS (Японы Үйлдвэрлэлийн Стандарт)-аар нарийвчлан тодорхойлдог.

Жишээ нь:

Налуу зам 1/12-ээс бага

Цахилгаан шатны өргөн: 80 см-ээс дээш

Хаалганы босго 2 см-ээс дээшгүй өндөртэй байх

Харааны бэрхшээлтэй хүнд зориулсан хөтөч замыг заавал хийх (явган зам, вокзал гэх мэт газар)

Монгол:

- Барилгын норм ба дүрэм (MNS)-д хүртээмжтэй байдлын зарим зүйлсийг багтаасан
- Гэвч хэрэгжилт, хяналтын тогтолцоо хангалтгүй
- Зураг төслийн үе шатанд анхаарах зүйлс алдагдах тохиолдол их, бодит барилгад стандарт тусгагдаагүй жишээ олон

Их Британи:

- Equality Act 2010 (Тэгш байдлын тухай хууль)-д үндэслэн хүртээмжтэй байдлыг заавал биелүүлэх үүрэгтэй
- BS 8300 (Британийн Стандарт 8300)-д зураг төслийн нарийвчилсан зүйлсийг тодорхойлсон

Жишээ нь:

Налуу замын хамгийн их налуу: 1:20 (=5%) байх нь зохимжтой

Орох гарах хаалганы өргөн: Хамгийн багадаа 800 мм (тэргэнцэрээр зорчих)

Бариулын өндөр: 900 мм (шат болон налуу замын хоёр талд)

Барилга дотор Сонсголын туслах систем (Hearing Loop) суурилуулахыг зөвлөдөг

Америк:

- ADA (Americans with Disabilities Act) 1990 онд үндэслэн ADA Standards for Accessible Design (Хүртээмжтэй Зураг Төслийн Стандарт) хэрэгждэг

Жишээ нь:

Налуу замын хамгийн их налуу: 1:12 (8.33%) -ээс бага

Замын өргөн: Хамгийн багадаа 36 инч (ойролцоогоор 91.4 см)

Орох гарах хаалганы өргөн: Хамгийн багадаа 32 инч (ойролцоогоор 81.3 см)

Цахилгаан шат: Тэргэнцэр эргүүлэх боломжтой дотор хэмжээтэй байх шаардлагатай

Брайль үсэгтэй мэдээллийн самбар болон товчлуур суурилуулах

- Япон, Америк, Их Британи зэрэг улсууд нь зураг төслийн үе шатаас эхлэн хууль эрх зүйн болон техникийн нарийвчилсан стандарттай, хяналт шалгалт, зөвшөөрлийн тогтолцоо нь бүрэн хөгжсөн.

- Монгол Улс нь стандартын шинэчлэл хийгдэж байгаа бөгөөд хууль эрх зүйн тогтолцоо, хэрэгжилт, хяналт гэсэн гурван зүйлийг ирээдүйд бэхжүүлэх шаардлагатай байна.

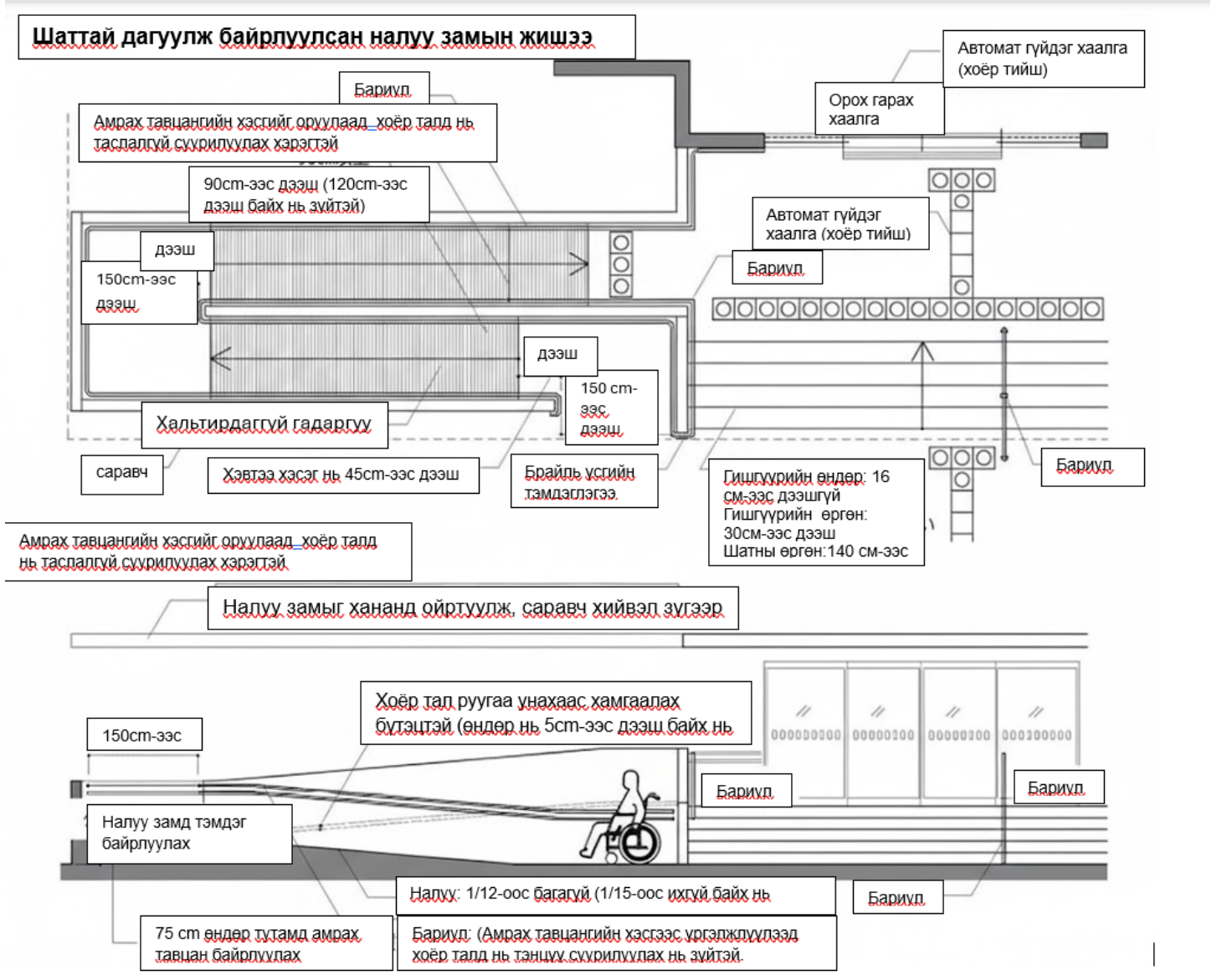
Баяр: Ойлголоо. “Стандарт хангах эсэх” нь анхны зураг төслөөс шалтгаалдаг байх нь.

Заяа: Түүнээс гадна, стандарт байхгүй бол “харахад сайхан хийсэн юм шиг” боловч саад бэрхшээлийг үүсгэчихдэг байх нь.

Тачибана багш: Яг зөв. “Санамсаргүйгээр саад бэрхшээл үүсгэх”-ээс урьдчилан сэргийлэх нь стандартын зорилго юм.

Багийн ажил

Дараах зургийг хараад Японы стандартын талаар мэдэж авцгаая !
Бодит байдал дээр Монголоос юугаараа ялгаатай байгааг олж хараарай !

Эх сурвалж: Япон улсын Газар, дэд бүтэц, тээвэр, аялал жуулчлалын яам
Хоёрдугаар бүлэг. Нэгж орон зай болон бусад орон зайн зураг төсөл (дизайн)

<https://www.mlit.go.jp/jutakukentiku/content/001403184.pdf>

Мэдээлэл авсан огноо 2025.10.19

УЛААНБААТАР ХОТЫН ГУДАМЖИНД ЦӨӨНГҮЙ ТААРДАГ ДЭД БҮТЦИЙН ОРЧИН

Эх сурвалж: DPUB 2 төслийн үйл ажиллагааны тайлангаас

2. Стандартыг дагаж мөрдөх механизм (Зураг төслийн үе шат → Барилга баригдаж дууссаны дараах үе хүртэл)

Хичээл 30: Зураг төсөл → Барилгын зөвшөөрөл → Хяналтын явц

Тачибана багш (схем зураг харуулан): Японд стандартыг мөрдүүлэх дараах олон шатлалт механизмтай.

1 → Зураг төслийн үе шат: Стандартыг хангасан эсэхийг зураг төслийн шатанд нь шалгах (Барилгын зөвшөөрөл авах өргөдөл)

2 → Барилгын явцад: Захиргаа, мэргэжлийн байгууллагын зүгээс хийх завсрын хяналт

3 → Баригдаж дууссаны дараа: Ашиглалтад оруулах хяналт + Хүртээмжийн стандартыг газар дээр нь шалгалт хийх.

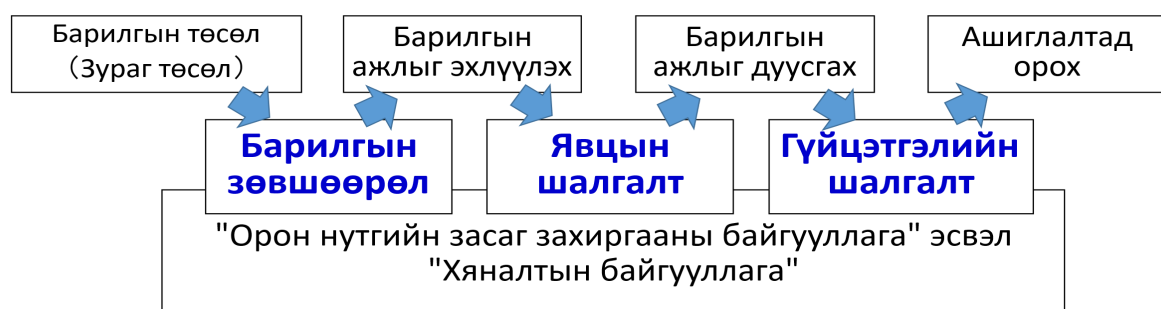
4 → Асуудал илэрвэл зөрчлийг арилгах тушаал, торгууль ногдуулах арга хэмжээ авдаг.

- Орон нутгийн засаг захиргааны барилгын асуудал хариуцсан албан тушаалтан, хяналтын байгууллагууд шалгадаг.

- Олон нийтийн болон томоохон барилгад онцгой нарийн шалгалт хийдэг.

ЗУРАГ: ЯПОНЫ БАРИЛГЫН ХЯНАЛТЫН ҮЙЛ ЯВЦЫН ДАРААЛАЛ

Японы барилгын хяналтын үйл явцын дараалал

Баяр: Үнэхээр хяналтын “үе шат” гэж байдаг байх нь!

Заяа: Эсрэгээрээ, ийм тогтолцоогүй бол нэгэнт барилга баригдсан хойно нь “ингэж барьж болохгүй байсан юм байна ш дээ” гэдэг асуудал үүснэ гэсэн үг.

Хичээл 31: Монгол Улсын хувьд

Тачибана багш: Монгол Улсын барилгын стандартад хүртээмжийн заалтууд байдаг ч,

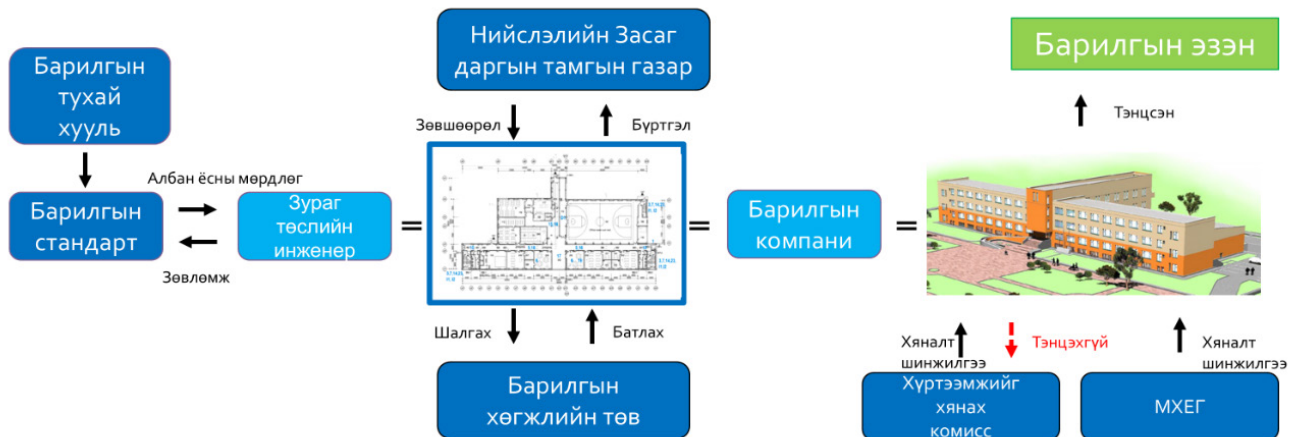
- ☞ Зураг төслийн үе шатанд хүртээмжийг тооцож төлөвлөдөггүй жишээ олон
- ☞ Хяналт, шалгалтын тогтолцоо сул тул стандартын зөрчлийг хайхрахгүй өнгөрөх нь цөөнгүй бий.
- ☞ Зөрчилд ногдуулах торгууль, сайжруулах захирамж нь тодорхой бус байдаг.

Баяр: Хөөх, тэгвэл “стандарт байсан ч мөрдөгддөггүй” байх нь ээ...

Заяа (бага зэрэг мушилзан инээмсэглэж): Нэг ёсондоо энэ чинь л тогтолцооны саадын сонгодог жишээ байж болох юм.

Тачибана багш: Яг тийм. “Барихдаа төлөвлөөгүйгээс болоод дараа нь засах хэрэг гарна. Ингэснээр зардал нь бүр нэмэгдэх” гэсэн сөрөг үр дагавар амархан үүсдэг.

Монголын барилгын хяналтын үйл явцын дараалал

Багийн ажил

Монголын барилгын хяналтын үйл явцын зураглалыг хараад тулгамдсан асуудал хаана байгаа талаар хэлэлцэж, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлж үзье!

3. Стандартын зөрчил ба торгууль

Хичээл 32: Стандартыг дагаж мөрдөөгүй бол юу болох вэ?

Тачибана багш: Японд стандартыг зөрчсөн тохиолдолд барилгын зөвшөөрөл олгохгүй байх, эсвэл ашиглалтад оруулах зөвшөөрөл өгөхгүй байх тохиолдол байдаг. Түүнчлэн, ноцтой зөрчил гарвал зөрчлийг арилгах захирамж хүргүүлж, торгууль (мөнгөн шийтгэл гэх мэт) ногдуулдаг.

Заяа (бага зэрэг гайхан): Бодож байснаас нэлээн хатуу юм аа!

Баяр: Өөрөөр хэлбэл, “барилга барих шатанд нь мөрдүүлэх” механизм нь хатуу байдаг байх нь.

Тачибана багш: Тийм ээ. Хожим арга хэмжээ авах бус, урьдчилан сэргийлэх нь хамгийн үр дүнтэй.

Нэгдсэн зөвлөмж (НҮБ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хороо) -с ажиглагдсан Монгол Улсын дэд бүтцийн хүртээмжид тулгарч буй асуудлууд

Салбар	Гол Асуудал	Тайлбар, Нэмэлт мэдээлэл
Дэд бүтцийн хүртээмж	Нийтийн барилга, зам тээвэр, байгууламж саадтай хэвээр байна.	Вокзал, автобусны буудал, явган хүний замын догол, налуу замын дутмаг байдал, налуу зам суурилуулаагүй хэвээр байгааг тэмдэглэсэн байна
Дэд бүтцийн төвлөрөл	Хот ба хөдөөгийн хөгжлийн ялгаа их.	Хотын төв хэсгүүдэд сайжруулалт хийгдэж байгаа хэдий ч, аймгийн төв болон хөдөө орон нутагт хүртээмжийг сайжруулах ажил удаашралтай байгааг онцолсон байна
Зураг төслийн стандартын хангалтгүй байдал	Хүртээмжийн стандартыг заавал мөрдлөгө болгохгүй байна	Зураг төслийн стандарт болон хүртээмжийн удирдамж нь зөвхөн “зөвлөмж” төдий байж, хууль эрх зүйн албадлагын шинж чанаргүй байгаа нь асуудал үүсгэж байна.
Хяналт, шийтгэлийн тогтолцооны дутмаг байдал	Стандартыг мөрдөөгүй зураг төсөл, барилгын бүтээцийг өөрчлөх юм бол хүлээлгэх хариуцлага сул байна	Зураг төслийн зөвшөөрөл олгодог засаг захиргаа, барилгын зөвшөөрөл олгодог байгууллагын хяналт сул, мөн арга хэмжээ авах стандарт дутмаг байгааг дурдсан.

Хичээл 33: Дүгнэлт

Тачибана багш: Дэд бүтцийн саадыг багасгахад

☞ Зөвхөн үзэл баримтлал, ойлголттой байгаад хангалтгүй бөгөөд

☞ Хууль, стандарт, тогтолцоо, хяналтын механизм, шийтгэл гэсэн “нийгмийн бүтэц, механизм” зайлшгүй шаардлагатай.

Заяа: Хичээл зүтгэл болон стандарт аль аль нь байж “саадгүй нийгэм” бий болно.

Баяр: Монголд ч гэсэн тогтолцоог бэхжүүлэхээс эхлэх ёстой юм байна...

Тачибана багш: Тийм ээ, энэ чинь л яг цаашдын бодлого, хэрэгжилтийн гол цөм нь юм.

Мэдээллийн хүртээмжтэй холбоотой стандарт ба дэвшилтэт технологи

ХАРАХ, СОНСОХ, ОЙЛГОХ БОЛОМЖТОЙ НИЙГМИЙГ БҮТЭЭХ

Хичээл 34: Танилцуулга "Мэдээллийн саад гэдэг бодсоноос илүү ойр байдаг уу?"

Баяр: Багш аа, дэд бүтцийн саадыг ойлголоо... Гэхдээ “мэдээллийн саад” гэдэг нь надад төдийлөн ойлгомжгүй байна. Интернэт, телевиз байгаа юм чинь, хэн ч мэдээлэл олж авч чадахгүй гэж үү?

Заяа: Баяр аа, тэр чинь чамд бол “мэдээлэл олж авахад хялбар” байгаа учраас шүү дээ (инээв).

Багш Тачибана: Заяагийн хэлсэн үг үнэн. Үнэндээ, мэдээлэлд хандах боломжгүй эсвэл хүндрэлтэй нөхцөл байдал нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн өдөр тутмын амьдралд тохиолддог. Тиймээс “мэдээллийн хүртээмжийн стандарт” болон “дэвшилтэт технологийг ашиглах” нь чухал юм.

1. Мэдээллийн хүртээмжийн стандарт гэж юу вэ?

Хичээл 35: Мэдээлэлд ч бас “стандарт” байдаг

Тачибана багш: Мэдээллийн хүртээмжийн стандарт гэдэг нь хүн бүр шаардлагатай мэдээлэлд нэвтрэх боломжтой болгох хууль эрх зүйн болон техникийн дүрэм юм.

Төлөөлөх салбарууд

- **Нэвтрүүлэг, олон нийтийн мэдээ:** Хадмал орчуулга, дохионы хэл, дуут заавар хийхийг үүрэгжүүлэх
- **Цахим хуудас:** Цахим хуудасны хүртээмжийн удирдамж (WCAG)
- **Олон нийтийн мэдээлэл, засаг захиргаа:** Ойлгомжтой үг хэллэг, брайл, дуут мэдээлэл бусад төрөл бүрийн хэлбэр

Баяр: Хөөх, мэдээлэлд ч “стандарт” байдаг юм байна шүү!

Заяа: Гэхдээ үнэн хэрэгтээ, телевизэд хадмал орчуулга байхгүй бол сонсголын бэрхшээлтэй хүн юу болоод байгааг мэдэхгүй, цахим хуудас уншигдахгүй бол хэцүү шүү дээ.

Тачибана багш: Тийм ээ. “Мэдээллийн хэлбэр”-ийг жигдрүүлэх бус, харин “хэрэглэгчид”-ийн олон янз байдлыг үндэслэн харагдах, сонсогдох, ойлгогдох мэдээллийн нийгмийг бий болгох нь чухал юм.

2. Нэвтрүүлэг, дүрс бичлэгийн мэдээллийн хүртээмж

Хичээл 36: Хадмал орчуулга, дохионы хэл, дуут заавар

Тачибана багш: Эхлээд нэвтрүүлэг.

Японд Өргөн нэвтрүүлгийн хуульд үндэслэн хадмал орчуулгатай нэвтрүүлэг, дохионы хэлний нэвтрүүлэг, дуут тайлбарыг хэрэглэх нь нэлээд түгээмэл арга хэмжээ болоод байна.

- **Хадмал тайлбар:** Сонсголын бэрхшээлтэй болон ахмад настнуудад зориулсан
- **Дохионы хэлний орчуулга:** Мэдээ, төрийн байгууллагын мэдээлэлд зайлшгүй хэрэглэх ёстой гэж үздэг.
- **Дуут тайлбар:** Харааны бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан (дүрсийн агуулгыг дуугаар тайлбарлах)

Заяа: Сүүлийн үед кино театруудад ч дуут тайлбарын аппликейшн байдаг болсон гэж сонссон.

Баяр: Гэхдээ Монголд ийм хадмал тайлбар, дохионы хэлний нэвтрүүлэг тэр бүр түгээмэл бус юм шиг...

Тачибана багш: Тийм ээ. Монголд хадмал тайлбар, дохионы хэлний аль алиныг нь тогтолцоожуулах ажил одоохондоо эхний шатандаа явж байна.

Зарим төсөл дээр туршилт хийж байгаа ч Өргөн нэвтрүүлгийн хууль болон хүртээмжийн стандартыг бүрдүүлэх ажил хангалтгүй байна.

Дохионы хэлмэрчийн жишээ 1

Дохионы хэлмэрчийн жишээ 2

Дохионы хэлмэрч ба хадмал тайлбарын жишээ

3. Цахим хуудасны хүртээмжийн талаарх стандартын (WCAG) ач холбогдол

Хичээл 37: Цахим хуудсыг ч бас “харах”, “унших” нь чухал

Тачибана багш: Дараагийн яриа бол цахим хуудас. Энэ нь маш чухал юм.

Дэлхий даяар WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) гэсэн стандарт байдаг бөгөөд АНУ, ЕХ, Япон зэрэг орнуудын төрийн байгууллагын цахим хуудас нь энэ стандартыг заавал мөрдлөг болгохыг үүрэгтэй болсон.

- **Нэмэлт бичгэн тайлбар:** Зураг, диаграммын агуулгыг тайлбарлах текстийг оруулснаар харааны бэрхшээлтэй хүмүүс дэлгэц уншигчаар дамжуулан мэдээлэл авах боломжтой болно.
- **Гарны үйлдлийг дэмжих:** Хулгана ашиглахгүйгээр, зөвхөн товчлуур, сумны товч зэрэг гарын үйлдлээр бүх функц, контентод хандах боломжтой болгох.
- **Контрастын харьцааг тохируулах:** Үсэг болон дэвсгэр өнгөний тод, бүдэг ялгааг хангалттай байлгаж, сул хараатай хүмүүст ч агуулгыг уншихад хялбар болгох.
- **Гарчигийн бүтцийг зөв болгох:** Хуудасны доторх гарчгуудыг (h1, h2 гэх мэт) логик, шаталсан байдлаар байрлуулж, мэдээллийн бүтцийг ойлгомжтой болгох.
- **Дуу хоолойгоор унших программд тохируулах:** Дэлгэц уншигчаар хуудасны доторх бүх мэдээлэл (холбоос, товчлуур, форм гэх мэт)-ийг зөв унших боломжтой байхаар тохирох тэмдэглэгээ хийх.

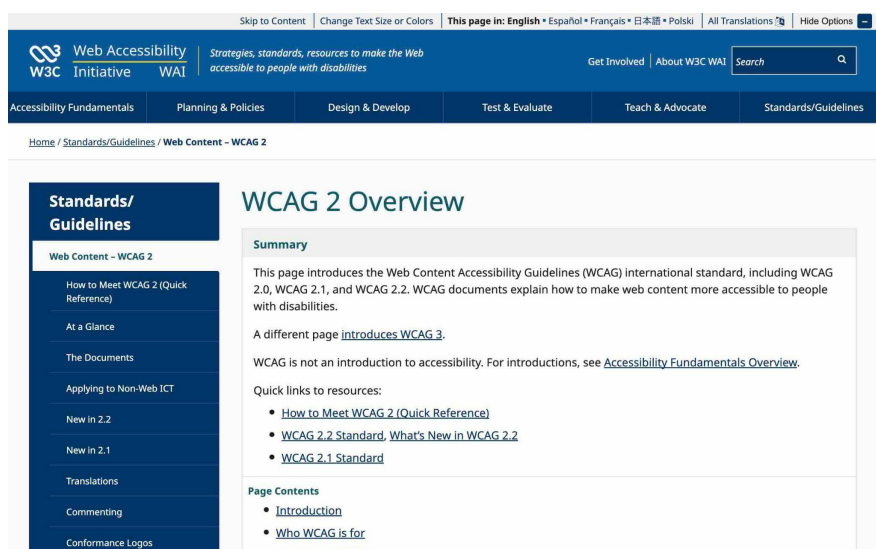
Баяр: Дуу хоолойгоор унших программ гэдэг нь бүрэн хараагүй хүн утсаар интернэт ашигладаг тэр зүйл биз дээ! Тэр үнэхээр ажилладаг юм уу?

Тачибана багш: Тийм ээ. Жишээлбэл, iPhone-д 'VoiceOver', Android-д "TalkBack" гэсэн унших функц байдаг. Бүрэн хараагүй хүмүүс ч SNS ашиглахаас гадна онлайн худалдаа хийдэг.

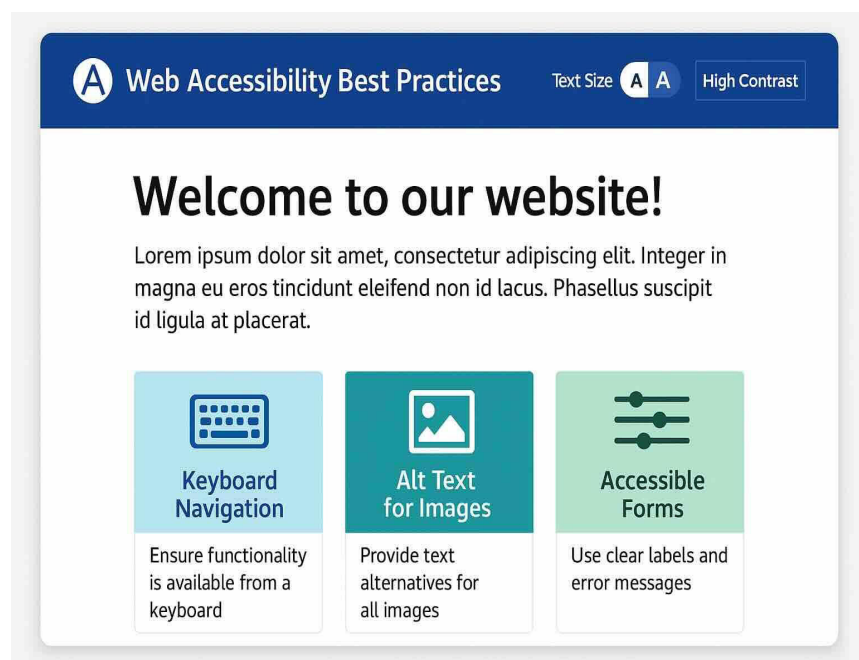
Заяа: Тийм үү! Гэхдээ үүний тулд сайтын бүтэц нь зөв хийгдсэн байх ёстой гэсэн үг үү?

Тачибана багш: Тийм ээ. Технологи хөгжсөн ч цахим хуудас нь хүтээмжтэй биш бол утгагүй болно.

WCAG Web Content Accessibility Guidelines-ийн вэбсайт

The screenshot shows the 'WCAG 2 Overview' page from the W3C website. The page has a dark blue header with navigation links like 'Skip to Content', 'Change Text Size or Colors', and 'This page in: English • Español • Français • 日本語 • Polski'. Below the header is a navigation menu with categories like 'Accessibility Fundamentals', 'Planning & Policies', 'Design & Develop', 'Test & Evaluate', 'Teach & Advocate', and 'Standards/Guidelines'. The main content area is titled 'WCAG 2 Overview' and includes a 'Summary' section with introductory text, a 'Quick links to resources' section with links to 'How to Meet WCAG 2 (Quick Reference)', 'WCAG 2.2 Standard, What's New in WCAG 2.2', and 'WCAG 2.1 Standard', and a 'Page Contents' section with links to 'Introduction' and 'Who WCAG is for'.

The screenshot shows the 'Web Accessibility Best Practices' page. The header includes a large 'A' icon, the title 'Web Accessibility Best Practices', and controls for 'Text Size' (A A) and 'High Contrast'. The main heading is 'Welcome to our website!' followed by a paragraph of Lorem ipsum text. Below the text are three cards representing best practices: 'Keyboard Navigation' (Ensure functionality is available from a keyboard), 'Alt Text for Images' (Provide text alternatives for all images), and 'Accessible Forms' (Use clear labels and error messages).

Хүртээмжтэй (Accessible) цахим хуудасны жишээнүүд:

- Цэнхэр дэвсгэр дээр цагаан үсэг гэх мэт контраст тод ялгаатай байх.
- Текстын хэмжээг тохируулах боломжтой байх.
- Зургийг текстээр тайлбарласан (alt text) байх.
- Дэлгэц уншигч программд тохируулсан байх, гэх мэт.

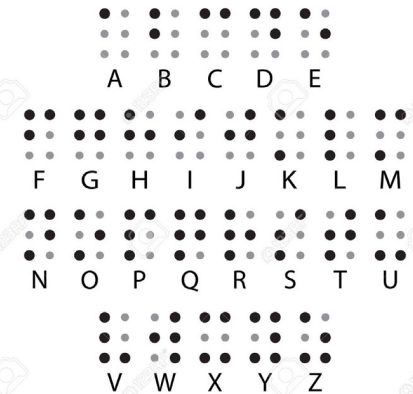
Хичээл 38: “Брайл үсгийг хэрхэн цээжлэх вэ?”

Баяр: Брайлыг яаж сурдаг юм бол? Нэг л хэцүү юм шиг санагдаад...

Заяа: Бид нар ч гэсэн тийм жижигхэн цэгийг хуруугаар мэдэрч чадах болов уу...

Тачибана багш: Зөв асуулт байна. Брайл үсэг ч дохионы хэлний нэгэн адилаар шууд сурчихдаг зүйл биш. Ихэнх тохиолдолд харааны бэрхшээлтэй хүүхдүүд бага, дунд ангидаа сургуульдаа үздэг. Бага насандаа сурвал унших хурд нь ч маш хурдан болдог юм.

ENGLISH BRAILLE ALPHABET

Баяр: Тэгвэл, том хүн болсон хойноо сурахад хэцүү байдаг юм уу?

Тачибана багш: Насанд хүрсний дараа хурууны мэдрэхүй хангалтгүй байдаг болохоор брайл уншиж сурахад нэлээд хүндрэлтэй гэж үздэг. Гэхдээ, хараатай хүмүүсийн хувьд бол “нүдээрээ брайл унших” боломжтой. 6 цэгийн байрлалын хэв маягийг тогтоовол, бодож байснаас илүү хурдан сурч чадна.

Заяа: Тийм байх нь ээ... Бид “харах” боломжтой юм байна.

Баяр: Тэгвэл, олдмол харааны бэрхшээлтэй болсон хүмүүс яах вэ?

Тачибана багш: Тийм хүмүүс голчлон “дуут мэдээлэл” ашигладаг. Өмнө нь “уншиж өгөх үйлчилгээ” гэж байдаг байсан. Хүмүүс ном уншиж бичлэг хийх зэргээр сайн дурын ажил их хийдэг байсан.

Хичээл 39: “Сонсдог ном ба DAISY”

Тачибана багш:

Одоо үед харааны бэрхшээлтэй хүмүүст мэдээлэл өгдөг “сонсдог ном” (аудио ном) өргөн хэрэглэгдэж байна. Японд байдаг Брайл номын сангууд нь бичлэгтэй ном болон дижитал дуут номоор үйлчилдэг.

Баяр: “Унших” биш, “сонсох” нь ээ!

Заяа: Сүүлийн үеийн ухаалаг утасны уншиж өгөх функц ч гайхалтай болсон шүү дээ. Газрын зургийн аппликейшн гэх мэт.

Тачибана багш: Тийм ээ, үүний гол механизмын нэг нь “Мультимедиа DAISY” юм. Энэ нь дуу болон текстийг зэрэг гаргадаг бөгөөд дуутай хамт текстийг тодотгож харуулах, унших хурдыг тохируулах, үсгийн хэмжээг томруулж, багасгах боломжтой.

Баяр: Өө, энэ чинь хараагүй хүн төдийгүй бусад хүмүүст ч хэрэгтэй юм байна шүү дээ.

Заяа: Сул хараатай, эсвэл унших болон хөгжлийн хоцрогдолтой хүмүүст ч ашиглагдах боломжтой гэсэн үг үү?

Тачибана багш: Яг зөв! DAISY нь зөвхөн бүрэн хараагүй хүмүүс төдийгүй сул хараатай, унших чадварын бэрхшээл, оюуны болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулан зохион бүтээгдсэн. Энэ бол мэдээллийн хүртээмжийн “түгээмэл загвар” мөн.”

Баяр: Тийм байх нь ээ... Сонсдог ном гэдэг нь бэрхшээлтэй хүмүүсээс гадна, бэрхшээлгүй хүмүүст ч хэрэгтэй зүйл болоод байгаа юм.

Тачибана багш: Тийм ээ, сүүлийн үед ажилдаа явах замдаа ном сонсдог хүмүүс ч ихэсч байна. Энэ бол яг л “хүн бүхэнд хэрэгтэй технологи” юм.

4. Захиргаа, олон нийтийн мэдээллийн хүртээмж

Хичээл 40: Мэдээллийг хэрхэн “хүргэх арга” ч бас чухал Тачибана

багш: Эцэст нь төр захиргааны мэдээлэл, олон нийтийн үйлчилгээ. Энд “юуг хүргэх” төдийгүй “яаж хүргэх” нь гол юм.

- Ойлгомжтой монгол хэл / хялбар хэллэг
- Брайл эсвэл том үсгээр мэдээлэл өгөх
- Уншиж өгөх / бичиж өгөх үйлчилгээ
- Олон хэлээр дэмжих

Баяр: “Хялбар монгол хэл” нь гадаад хүмүүст төдийгүй оюуны бэрхшээлтэй болон ахмад настнуудад ч хэрэгтэй.

Заяа: Өөрөөр хэлбэл, “хэн бүхэнд ойлгомжтойгоор хүргэх” нь хүртээмж юм байна.

Тачибана багш: Тийм ээ. Мэдээллийн “хэлбэр”-ийг чухалчлахаас илүүтэй, энэ мэдээлэл “хэнд хүрэх”-ийг бодох хандлага чухал юм.

Нэгдсэн зөвлөмж (НҮБ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хороо)-с ажиглагдсан Монгол Улсын мэдээллийн хүртээмжид тулгарч буй асуудлууд

Мэдээллийн хүртээмж	Олон нийтийн мэдээллийн хэлбэрийн олон талт байдал дутмаг	Цахим мэдээлэл, олон нийтийн мэдэгдэл, тэмдэг, зааварчилгааны самбарт брайл, дуу хоолой, мэдрэгчтэй зураг (tactile map) зэрэг орлуулах хэлбэрүүд хангалтгүй байна.
ICT үйлчилгээ, харилцаа холбоо, мэдээллийн саад бэрхшээл	Дижитал үйлчилгээний хүртээмжгүй байдал	Засгийн газрын цахим хуудас, олон нийтийн мэдээлэл түгээх системийн хүртээмж хангалтгүй байгаа нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст ашиглахад хүндрэлтэй нөхцөл байдал үүсгэж байна.
Зам тээврийн мэдээлэл, замын мэдээлэл дутмаг	Мэдээллийн самбар, тээврийн хэрэгслийн доторх мэдээллийн хангамж муу	Вокзалын талбай, автобусны доторх зааварчилгааны самбар болон дуут мэдээллийн систем хязгаарлагдмал байгаа нь шүүмжлэл дагуулж байна.

МЭДЭЭЛЛЭЭР ХАНГАХТАЙ ХОЛБООТОЙ ЯПОН МОНГОЛЫГ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ

Сэдэв	Япон	Монгол
Өргөн нэвтрүүлгийн хүртээмж	Нэвтрүүлгийн хуулиар хадмал орчуулга, дохионы хэлийг заавал байлгах үүрэгтэй	Тогтолцооны бүрдэлт дутуу, туршилтын шатандаа байгаа.
Цахим хуудасны стандарт	WCAG 2.0-д нийцүүлэх үүрэгтэй (Төрийн байгууллага)	Олон улсын зарим стандартыг ашигладаг ч, түгээмэл
Төр, захиргааны мэдээлэл	Хялбар монгол хэл, брайл, дуут дэмжлэгтэй	Орчуулга, хөрвүүлэг дутмаг, хэлбэр нэгдмэл бус
МХХТ-ийн хэрэглээ	Хиймэл оюун ухааны хадмал орчуулга, унших программ өргөн тархсан	Зарим төсөл дээр нэвтрүүлж байна

Хичээл 41: Дүгнэлт

Тачибана багш: Мэдээллийн хүртээмж нь

☞ “Технологи”, “Стандарт”, “Тогтолцоо” гэсэн гурвын нэгдэл дээр оршино.

☞ Дэд бүтцийн хүртээмжээс ялгаатай нь “нүдэнд үл үзэгдэх саад” учраас маш нухацтай хандах шаардлагатай.

Заяа: Нүдэнд үл үзэгдэх саад учраас анзаарахад хэцүү байдаг юм байна. Гэхдээ анзаараад байхад хаа сайгүй байдаг.

Баяр (толгой дохиод): Монголд ч гэсэн нэвтрүүлэг, интернэт гэх мэт нь маш богино хугацаанд чухал салбар болоод байна.

Тачибана багш (инээмсэглээд): Тийм ээ. Тухайн хүнд мэдээлэл хүрэхгүй байна гэдэг нь нийгмийн оролцоогүй байна гэсэн үг. Тиймээс энэ асуудлыг цэгцлэх нь нийгэмд оролцох чадварыг нэмэгдүүлнэ гэсэн үг юм.

Багийн ажил

Монгол Улсад боловсруулах шатандаа явж буй Хүртээмжийн тухай хуулийн төсөл (албан ёсны нэр нь “Саадгүй байдал, хүртээмжийн тухай хуулийн төсөл”)-д үндэслэн Монгол Улсын хүртээмжийн өнөөгийн байдал, тулгамдаж буй асуудлууд болон тэдгээрийг шийдвэрлэх арга хэмжээний талаар хэлэлцье.

МОДУЛЬ-6

Дохионы хэлний онцлог шинж чанар

Хичээл 43: «Дохионы хэлний түүхийн талаар эргэцүүлье»

Тачибана багш: За нэг асуулт тавья. Дохионы хэл хэдийд үүссэн гэж та нар бодож байна?

Баяр: За байз. 100 орчим жилийн өмнө юм болов уу?

Заяа: Арай богино биш үү? 500, эсвэл 1000 жил ч юм уу?

Тачибана багш: Тийм шүү. Үнэндээ, Америкийн уугуул иргэд ан хийхдээ дохио ашиглаж байсан гэсэн судалгаа ч байдаг бөгөөд хүн төрөлхтөн эртнээс биеийн хөдөлгөөн болон дохиогоор харилцдаг байсан. Харин “Дохионы хэл” нь хэл шинжлэлийн хувьд системчлэгдэж, 18-р зууны Францад анх судлагдаж эхэлсэн гэж үздэг.

Хичээл 44: «Дэлхий дээр ганцхан дохионы хэл байдаг уу?»

Баяр: Өө, дохионы хэл англи хэл шиг дэлхий даяар түгээмэл биш юм байна. Тийм үү?

Тачибана багш: Үнэндээ тийм биш ээ. Дэлхий дээр Франц дохионы хэл, Америк дохионы хэл, Япон дохионы хэл, Англи дохионы хэл... гээд олон дохионы хэл бий. Дашрамд хэлэхэд, Америк дохионы хэл болон Англи дохионы хэл нь огт өөр байдаг.

Заяа: Ижил англи хэлтэй бүс нутаг хэрнээ юу? Сонирхолтой юм.

Тачибана багш: Тийм ээ, дохионы хэл нь улс орон, соёлын хүрээнд хөгжиж ирсэн “өөрийн гэсэн хэл” юм.

ЧИМХ МЭДЛЭГ: АМЕРИК БОЛОН ИХ БРИТАНИЙН ДОХИОНЫ ХЭЛ

- Америкийн дохионы хэл (ASL) нь 18-р зуунд Францын дохионы хэлний (LSF) нөлөөгөөр хөгжсөн.
- Британийн дохионы хэлнээс (BSL) систем нь огт өөр.
- Үгийн сан, дүрэм, хурууны үсэг (цагаан толгойн үсгийг илэрхийлэх арга) нь бараг хоорондоо тохирохгүй.
- ASL болон BSL дохионы хэлээр хоорондоо харилцан ойлголцоход маш хүндрэлтэй.

Хичээл 45: «Япон дохионы хэлний хөгжил»

Тачибана багш: Японд Мэйжигийн хувьсгалаас хойш дохионы хэлний судалгаа илүү хөгжиж эхэлсэн. Гэвч Эдогийн үеэс л сонсгол болон харааны бэрхшээлтэй иргэдийн нийгмийн оролцоо харьцангуй өндөр болсон гэдэг. Мөн бусад олон орны нэгэн адил сонсголын бэрхшээлтэй иргэдийн сургуулиуд дохионы хэлийг түгээхэд томоохон үүрэг гүйцэтгэсэн.

Баяр: Тэгэхээр дохионы хэл гадаад хэл шиг “хэл” гэсэн үг үү?

Заяа: Баяр аа, багш сая хэлсэн шүү дээ (инээв).

Тачибана багш: Тийм, яг зөв. Дохионы хэл бол бие даасан хэл юм. Тиймээс, сурахад цаг хугацаа болон хичээл зүтгэл хэрэгтэй.

Хичээл 46: Дохионы хэл ба нийгмийн оролцоо

Тачибана багш: Японд дохионы хэлний орчуулагчийн эрх авахын тулд мэргэжлийн сургуульд 2 жил суралцаж, улсын шалгалт өгч тэнцэх шаардлагатай. Хялбархан сураад шууд ярилцахад үнэндээ нэлээд хүндрэлтэй.

Баяр: Тэгвэл бид бага зэрэг сурсан ч үр дүн нь төдийлөн шууд гарахгүй юм байна шүү дээ...

Тачибана багш: Тийм биш. Энгийн дохионы хэлийг сурснаар сонсголын бэрхшээлтэй иргэдтэй ойр дотно болох боломжтой. Бүр сонирхож, цааш суралцах хүмүүс ч олон байдаг.

Заяа: Манай ээж ч бас дохионы хэлний клубт явдаг байсан. Мэргэжлийн лицензгүй ч ойр зууртаа хэрэглэж чаддаг болсон нь сайн хэрэг шүү.

Хичээл 47: Дохионы хэлний орчуулга ба мэдээллийн хангамж

Тачибана багш: Сонсголын бэрхшээлтэй иргэдэд мэдээлэл хүргэхэд дохионы хэлний орчуулга маш чухал.

Японд “Дохионы хэлний орчуулагч томилж ажиллуулах тогтолцоо” гэж байдаг бөгөөд бага хэмжээний төлбөртэй эсвэл үнэ төлбөргүй ашиглах боломжтой тогтолцоо бий.

Түүнчлэн, сургууль болон ажлын байранд “зохистой тохируулга”-ын хүрээнд дохионы хэлний орчуулагч бэлдэх нь хуулиар шаардагдаж эхэлж байна.

Баяр: Нээрэн, манай нөгөө тэнхимд сонсголын бэрхшээлтэй оюутан байхыг харж байсан. Орчуулагч нь хамт ирсэн байсан.

Заяа: Гэхдээ бодит байдал дээр тийм ч олон харагддаггүй. Тэмдэглэл хөтлөх гэж бас байдаг гэсэн.

Тачибана багш: Тийм. Тэмдэглэл хөтлөх, мөн сүүлийн үед аппликейшнаар дуу хоолойг автоматаар бичвэр болгох технологи гарч ирж байна. AI-ийн дэвшил нь мэдээллээр хангах аргыг олон сонголттой болгож байна.

Баяр: Ойлголоо... Зөвхөн дохионы хэл гэлтгүй, мэдээлэлд хүрэх олон арга зам байдаг юм байна. Би ч бас дохионы хэл судалж үздэг юм бил үү.

МОНГОЛ ДОХИОНЫ ХЭЛНИЙ СУУРЬ БА ОНЦЛОГ

Харж, хөдөлгөж, мэдээллийг дамжуулж үзье

1. Монгол дохионы хэлний тойм ба онцлог

Хичээл 48: Монгол дохионы хэл гэж юу вэ?

Тачибана багш: Монгол дохионы хэл нь хуучин ЗСБНХУ(ОХУ) болон Японы дохионы хэлний нөлөөг авч, өөрийн гэсэн онцлогтойгоор хөгжсөн хэл юм.

1990-ээд оноос хойш Сонсголын бэрхшээлтэй хүүхдийн 29-р тусгай сургууль, Сонсголгүй иргэдийн байгууллагуудын зүгээс үе шаттай алхам хийснээр албан ёсны хэл (Монгол дохионы хэл) гэж хүлээн зөвшөөрөгдсөн.

Онцлог

- Өөрийн гэсэн дүрмийн систем (үгийн дараалал, нүүрний хувирал, орон зайн хэрэглээ)
- Гарын хэлбэр (handshape), хөдөлгөөн, байрлал, нүүрний хувирлын хослолоор утга санааг илэрхийлдэг.
- Ярианы Монгол хэлтэй дүрмийн хувьд ялгаатай (жишээ нь: үгийн дараалал)

Заяа: Ойлголоо... “Монгол хэлийг гарын хөдөлгөөнөөр илэрхийлэх” гэхээсээ илүү “өөр хэл” гэж үзэх ёстой юм байна.

Баяр: Дүрэм нь ч бас өөр юм байна... Зүгээр л үгсийг дарааллаар нь хуруу гарын хөдөлгөөнөөр илэрхийлдэг гэж бодож байсан.

Тачибана багш: Тийм ээ, энэ бол маш түгээмэл ойлголтын зөрүү. Дохионы хэл = Гараар ярих хэл гээд ойлгочихвол илүү хялбар болно.

2. Дохионы хэлний үндсэн 4 элемент

Хичээл 49: Дохионы хэлний “үндсэн 4 элемент” диаграмм

Тачибана багш: Монгол дохионы хэл ч гэсэн бусад дохионы хэлтэй адил, утга санааг бий болгоход **үндсэн 4 элемент** хосолдог.

1. **Гарын хэлбэр (Handshape)** — Гарын хэлбэр
2. **Байрлал (Location)** — Биеийн аль хэсэгт дохиог гаргах
3. **Хөдөлгөөн (Movement)** — Гарыг хөдөлгөх арга
4. **Нүүрний хувирал (Non-Manual Features)** — Хөмсөг, ам, нүдний хувирлаар утгыг нэмж илэрхийлэх

Баяр: Нүүрний хувирал ч бас чухал юм байна! Огт нүүрний хувиралгүй байвал утга нь өөрчлөгдөх үү?

Тачибана багш: Маш зөв асуулт байна. Жишээлбэл, “асуулт”-ыг хөмсгөө өргөх, “үгүйсгэл”-ийг толгойгоо сэгсрэх зэргээр нүүрний хувирал нь хэл зүйн дүрмийн шинжтэй үүргийг гүйцэтгэдэг.

Заяа: Ойлголоо, нүүр ч бас хэл ярианы нэг хэсэг гэсэн үг юм байна.

3. Дадлага 1: Мэндчилгээ ба үндсэн хэллэгүүд

Хичээл 50: Юуны өмнө өдөр тутмын харилцан яриа

Тачибана багш: За бодитоор дохиж үзье. Эхлээд үндсэн мэндчилгээ.

Жишээ нь:

- Сайн байна уу (Сайн байна уу)
- Өглөөний мэнд
- Баярлалаа (Баярлалаа)
- Тийм / Үгүй
- Өөрийгөө танилцуулах (Намайг ~ гэдэг)

Хичээл дээр багш өөрөө жишээ үзүүлж, оролцогчид түүнийг нь дуурайж хийх (Дүрд орж тоглох)

Баяр (Дуурайж хийх): Ингэх үү? Нэг л эвгүй байна (инээв).

Заяа (Сайн хийж): Баяр аа, тохойгоо өргөөд байна шүү дээ (инээв).

Тачибана багш: Хоёулаа сайн байна! “Бүх биеэрээ” тогтоож сурах нь дохионы хэлний нэг онцлог юм шүү.

4. Дадлага 2: Өөрийгөө танилцуулах ба асуулт

Хичээл 51: Дүрд орж тоглох «Танилцъя!»

Тачибана багш: За хоёр хоёроороо өөрийгөө танилцуулъя. Нэр, хаанаас ирсэн, хобби зэрэг энгийн яриаг туршиж үзье.

Заяа, Баяр 2 загвар болгон үзүүлэв.

Заяа (Дохионы хэлээр «Сайн байна уу, намайг Заяа гэдэг»)

Баяр (Бага зэрэг алдахад нь бусад нь инээж шоолов)

Тачибана багш (Эвтэйхнээр засаж өгөв)

Баяр (Ичингүйрэн инээв): Хөөх, сандарлаа шүү!

Тачибана багш: Эхэндээ хүн бүр л тийм байдаг. Хамгийн чухал нь “төгс хийх” биш, “тухайн хүндээ ойлгуулах гэсэн сэтгэл” юм.

5. Сурах арга ба хөгжил

Хичээл 52: Дохионы хэлийг сурах арга

Тачибана багш: Дохионы хэлийг сурах хэд хэдэн арга бий 🗨️

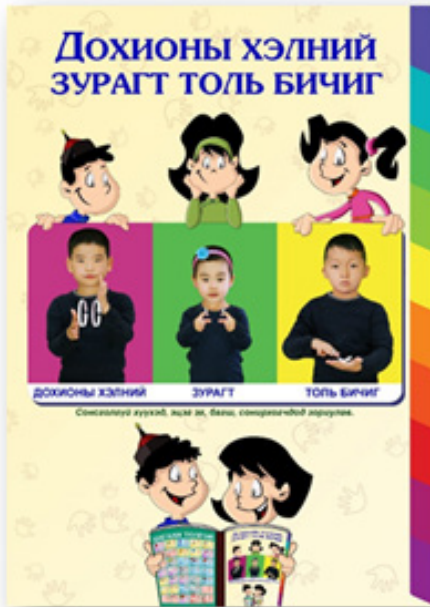
- 🔗 Өдөр бүр бага багаар дасгал хийх (Өдөрт 5 үг ч байж болно)
- 🔗 Дуу гаргахгүйгээр, зөвхөн гар болон нүүрний хувирлаар дамжуулах дасгал хийх 🔗
- Дохионы хэлний мэдээ, YouTube зэрэг “бодит дохионы хэл”-ийг үзэх
- 🔗 Хоёр хоёроороо дасгал хийх, дохионы хэлний клубын үйл ажиллагаанд оролцож дадлага хийх
- 🔗 Өөрийн амьдардаг газрын сонсголгүй иргэдтэй харилцах нь хамгийн сайн арга

Заяа: Үнэхээр “хүмүүстэй харилцах” нь чухал юм байна.

Баяр: Би ч бас дохионы хэлний клубт орж үздэг юм билүү...!

Тачибана багш: Сайхан санаа байна! Монголд ч бас сонсголгүй иргэдийн клуб, дохионы хэлний сургалтууд байдаг. Мөн, дохионы орчуулга болон зохистой тохируулгын тогтолцоог мэдээд авчих юм бол илүү гүнзгий суралцах боломжтой.

МОНГОЛ ДОХИОНЫ ХЭЛНИЙ ЗУРАГТ ТОЛЬ БИЧИГ

Дээрх зурагт толь бичиг нь сонсголгүй хүүхдийн харааны болон сэтгэхүйн онцлогт тохируулан боловсруулагдсан, хэрэглээнд ойр, бодит зураг дүрслэлтэй боловсролын номуудын нэг юм. Бид дохионы утгыг фото зургаар, хөдөлгөөнийг сумтай тайлбар дүрслэлээр, тухайн үгийг хурууны үсэг, кирилл бичиг, мөн англи орчуулгатай хамтатган “Сонсголгүйн боловсрол” ТББ боловсруулсан.

Монгол хэлний цагаан толгойн үсгүүдийг хурууны үсгээр илэрхийлэх гарын хэлбэр, тухайн үсгийн бичмэл, дармал бичиглэл, холбогдох зураг, зургийг нэрлэж бичсэн харааны хүртэхүйн хүртээмжтэй сургалтын материал

ЦАГААН ТОЛГОЙ				
Аа	Аа	Бб	Бб	Вв
Ее	Ее	Ёё	Ёё	Жж
й	Кк	Лл	Мм	Нн
Оо	Өө	Пп	Рр	Сс
Тт	Уу	Үү	Фф	Хх
Цц	Чч	Шш	Щщ	Ъ
ы	ь	Ээ	Юю	Яя

ТООЛЖ, НЭРЛЭЖ СУРЪЯ									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
НОГ	ХОЁР	ГУРАВ	ДОРВО	ТАВ	ЗУУГАА	ДОЛОО	НАМН	ЕС	АРВН
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
АРВАН	ХОЁР	ГУРАВ	ДОРВО	ТАВ	ЗУУГАА	ДОЛОО	НАМН	ЕС	ХОЁР
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
ХОЁРН	ХОЁР	ХОЁРН	ХОЁРН	ХОЁРН	ХОЁРН	ХОЁРН	ХОЁРН	ХОЁРН	ГҮН
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
ГҮЧИН	ХОЁР	ГУРАВ	ДОРВО	ТАВ	ЗУУГАА	ДОЛОО	НАМН	ЕС	ДОР
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
ДОРВН	ХОЁР	ДОРВН	ДОРВН	ДОРВН	ДОРВН	ДОРВН	ДОРВН	ДОРВН	ТАВ
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
ТАВН	ХОЁР	ГУРАВ	ДОРВО	ТАВ	ЗУУГАА	ДОЛОО	НАМН	ЕС	ЖАР
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
ЖАРН	ХОЁР	ГУРАВ	ДОРВО	ТАВ	ЗУУГАА	ДОЛОО	НАМН	ЕС	ДАТ
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
ДАТН	ХОЁР	ГУРАВ	ДОРВО	ТАВ	ЗУУГАА	ДОЛОО	НАМН	ЕС	НАЙ
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
НАЙН	ХОЁР	ГУРАВ	ДОРВО	ТАВ	ЗУУГАА	ДОЛОО	НАМН	ЕС	ЕР
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
ЕРН	ХОЁР	ЕРН	ДОРВО	ТАВ	ЕРН	ТАВ	ЕРН	ЕС	НОГ
НОГ	ХОЁР	ЕРН	ДОРВО	ТАВ	ЕРН	ТАВ	ЕРН	ЕС	ЗУУ

Өдөр тутмын хамгийн өргөн хэрэглээтэй 1000 үгийг бүлэг сэдвээр нь багцалсан сургалтын карт

Монгол хэлний цагаан толгойн үсгүүдийг хурууны үсгээр илэрхийлэх гарын хэлбэр, тухайн үсгийн бичмэл, дармал бичиглэл, холбогдох зураг, зургийг нэрлэж бичсэн харааны хүртэхүйн хүртээмжтэй сургалтын материал

Хичээл 53: Дүгнэлт

Тачибана багш: Дохионы хэл бол зүгээр л “туслах хэрэгсэл” биш, бие даасан хэл, соёл юм. Дохионы хэлийг бага ч болов сурах нь сонсголын бэрхшээлтэй хүмүүстэй харилцах “мэдээллийн саад”-ыг багасгах том алхам болно.

Заяа: Хэл сурна гэдэг нь тухайн хүний ертөнцийг ойлгох гэсэн үг юм байна.

Баяр: Дараагийн удаа “Баярлалаа”-аас өөр олон үг сурмаар байна!

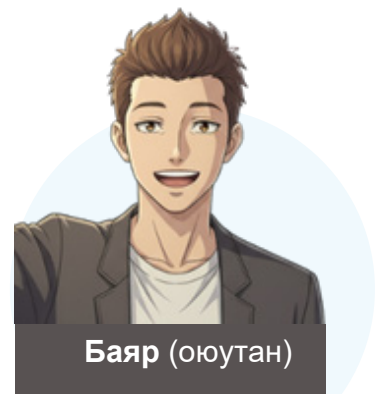
Тачибана багш: Амжилт хүсье! Дараагийн удаад, илүү практик “дохионы хэлээр мэдээлэл, тайлбар” хийх дасгал хийцгээе!

Заяа (оюутан)

Тачибана багш

Баяр (оюутан)

Эх сурвалж

Үндсэн эх сурвалжийн холбоосууд

1. Гэр бүл, хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам (ГХНХЯ / MLSP/MFLSP)

- Монгол хэл (Албан ёсны): <https://www.mlsp.gov.mn/>
- Англи хэл (Албан ёсны): <https://mlsp.gov.mn/eng/>
- Засгийн газрын портал дахь Яамны хуудас (МН): <https://www.gov.mn/mn/organization/mlsp>
- Засгийн газрын портал дахь Яамны хуудас (АН): <https://www.gov.mn/en/organization/mlsp>

2. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн асуудал: Бодлого, үйл ажиллагаа Мэдээллийн лавлах (White Paper) 2018 оны анхны хэвлэл

- ХБХЕГ-ын хувилбар (Эх хувь 1): <https://www.gadpwd.gov.mn/uploads/files/%D1%86%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%B0%D0%BD%20%D0%BD%D0%BE%D0%BC.pdf>
- ХБХЕГ-ын хувилбар (Эх хувь 2): [https://www.gadpwd.gov.mn/uploads/files/%D1%86%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%B0%D0%BD%20%D0%BD%D0%BE%D0%BC\(1\).pdf](https://www.gadpwd.gov.mn/uploads/files/%D1%86%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%B0%D0%BD%20%D0%BD%D0%BE%D0%BC(1).pdf) 2019 оны хэвлэл
- ГХНХЯ-ны англи хэл дээрх PDF: <https://mlsp.gov.mn/uploads/files/bc4a1c5724eec9f-dea2676f9324ed621ab239435.pdf> 2020 оны хэвлэл
- ГХНХЯ-ны Монгол хэл дээрх PDF: https://mlsp.gov.mn/uploads/files/hbi_nom2020.pdf Лавлагаа (Анхны хэвлэлтэй холбоотой суурь материал)
- “Disability in Mongolia 2017: Facts and Figures” (Монгол Улс дахь хөгжлийн бэрхшээл 2017: Баримт, тоо) (ГХНХЯ): <https://www.mlsp.gov.mn/uploads/files/2127ecb08d24cbce33fb2c4f8bf-3511d37c17940.pdf>

3. Монгол Улсын хууль тогтоомжийн мэдээллийн сан (Албан ёсны)

- Legalinfo.mn (Монгол хэл дээрх үндсэн хуудас): <https://www.legalinfo.mn/>
- Legalinfo.mn (Англи хэл дээрх хэрэглэгчийн интерфэйс): <https://legalinfo.mn/en>
- Жишээ: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль (Монгол хэл дээрх хуудас): <https://legalinfo.mn/mn/detail/11711>

4. Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комисс (ХЭҮК / NHRCM)

- Монгол хэл (Албан ёсны): <https://nhrcm.gov.mn/>
- Англи хэл (Албан ёсны): <https://mn-nhrc.org/eng/>

5. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газар (ХБХЕГ / GADPWD)

- Нүүр хуудас: <https://www.gadpwd.gov.mn/> Бусад
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хороо ын эх текст (OHCHR): <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>
- Монгол Улсын 2 ба 3 дахь нэгдсэн тайланд өгсөн ерөнхий ажиглалт (2023-10-05, OHCHR): <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/crpdcmngco2-3-concluding-observations-combined-second-and-third>
- Стандарт дүрмүүд (UN DESA): <https://social.desa.un.org/issues/disability/resources/disability-resources/rules/standard-rules-on-the-equalization-of>
- ICF-ийн тойм (WHO): <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health>
- Марракешийн гэрээ (WIPO): <https://www.wipo.int/en/web/marrakesh-treaty>
- WCAG 2.2 (W3C): <https://www.w3.org/TR/WCAG22/>
- WCAG 2.2 Япон хэл рүү орчуулсан (WAIC): <https://waic.jp/translations/WCAG22/>
- UPIAS “Хөгжлийн бэрхшээлийн суурь зарчмууд” PDF: <https://disability-studies.leeds.ac.uk/wp-content/uploads/sites/40/library/UPIAS-fundamental-principles.pdf>
- Монгол Улсын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль, англи орчуулга (legalinfo.mn): <https://legalinfo.mn/mn/edtl/16760187126251>
- Дээрх хууль, англи хэл дээрх PDF (UN DESA): https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2019/11/Mongolia_Law-on-human-Rights-of-Persons-with-Disabilities.pdf
- Монгол Улсын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газар (ХБХЕГ) байгууллагын хуудас: <https://www.gov.mn/en/organization/gadpwd>
- АХБ-ны тайлан (2019): <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/548006/living-disability-mongolia.pdf>
- Жайка “DPUB2” мэдээллийн товхимол (Ажлын байрны дадлагажуулагчтай холбоотой жишээ): https://www.jica.go.jp/Resource/project/mongolia/030/newsletter/pdf/newsletter_202305_en.pdf
- Тэгш байдлын тухай хууль 2010 (Их Британийн албан ёсны хууль): <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents>
- Японы “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ялгаварлан гадуурхахыг зогсоох тухай хууль”-ийн англи орчуулга (Хууль тогтоомжийн орчуулгын мэдээллийн сан): <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3052/en>
- <https://mnsi.mn/>
- “Монгол дохионы хэлний зурагт толь бичиг”, 2018, Хоёр дахь хэвлэл, Сонсголгүйн Боловсрол ТББ
- НҮБ-ын Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн хорооноос 2023 онд ирүүлсэн зөвлөмж [//mlsp.gov.mn/content/detail/3389](https://mlsp.gov.mn/content/detail/3389)

Сургалтын материалыг хэрхэн бэлтгэсэн тухай

Энэхүү сургалтын материалыг холбогдох баримт бичгүүдэд хийсэн судалгаа болон өөрсдийн мэргэжлийн мэдлэгтээ үндэслэн бүтцийн төсөл боловсруулах, текстийн анхны хувилбарыг бичих, хүснэгт, зураг бэлтгэхэд Open AI-ийн ChatGPT-г ашиглан дэмжлэг авч боловсруулсан болно.